

COLONIA AURELIA CIBALAE.

Vinkovci u staro doba.

U nedoglednoj plodnoj ravnici, koja se je pružila južno od one nešto po-
više ravni, što veže slavonske gore sa najistočnijim alpskim ogrankom Fruškom
gorom, rastavljajući područja rijeka Save i Dunava, leži na lijevom brijegu Bo-
suta trgovište Vinkovci. Položaj mu je i u strateškičkom i trgovačkom pogledu
dosta povoljan, tako da je mjesto, ležeć na stjecištu trijuh glavnijih cesta — po-
savske na Sisak u Solin, dunavske na Osijek i Budim u Beč i istočne na
Mitrovicu u Carigrad — u rimsko doba kao tvrđava i građanska naselbina imalo
neku važnost. U prometnom pogledu imaju Vinkovci tu važnost još i danas kao
jedno od glavnih stjecišta slavonskih željezničkih pruga (u Budimpeštu, u Zemun,
u Brčku, u Županju i u Zagreb).

Današnjim Vinkovcima manjka plovna rijeka, ali i u tom pogledu čeka ih
bolja budućnost, jer će kraj njih prolaziti plovidbeni prokop, o kojem se snuje
već preko sto godina, a koji će spajati Dunav kod Vukovara sa Savom blizu
Šamca, te znatno skratiti vodeni put iz plodnoga Podunavlja k moru. Negda, i to
svakako u predrimsko doba,¹ bila je u ostalom kraj Vinkovaca plovna rijeka, jer
je koritom Bosuta, koji u sušnim godinama skoro sasma presane i svojim ispa-
rivanjem zrak okužuje, tekla rijeka Sava. To će svakomu, koji pogleda zemljovid,
a koji pozna pomjesne prilike, brzo biti jasno, osim ako će slijepo da vjeruje u
posve neosnovanu tradiciju, da su Bosut i svi njegovi pritoci i bare kanali, koje
da su Rimljani iskopali. Za potkrjepu svoje misli navodim slijedeće:

Tobožnja rijeka Bosut i njezini glavni pritoci Berava, Biđ, Spačva i Studva
nemaju izvora. Voda je u njima većim dijelom godine mrtva, te redovno ne teče
spram ušća, ali kada Sava nabuja, znade da teče i spram tobožnjega svoga iz-
vora. Kako nemaju niti znatnijega pada niti brzine, to ne može biti dvojbe,
da si ove vode mrtvice nisu mogle izdubiti onako dubokih korita — kod Vin-
kovaca iznosi dubljina veoma zamuljena bosutskoga korita 6—8m — sa ona-
kovim serpentinama, što ih na njima opažamo. Još je manje vjerojatno, da bi
ta korita mogla biti umjetna djela. Kada bi Rimljani u polubarbarskoj zemlji na
državnoj međi u opće i htjeli bili tako velike prokope izvoditi, sigurno bi ih nji-
hovi vješti inženiri izvodili u više manje ravnoj liniji, a ne bi kopali onako su-
višnih zavoja, kao što je n. pr. onaj, što obuhvaća šumu Trbušance kod Vinko-

¹ Mjesto kod Zosima II 48, koje uz Vinkovce
nekako spominje rijeku Savu, ne može da
služi, a da bi se pitanje tako riješilo, da je

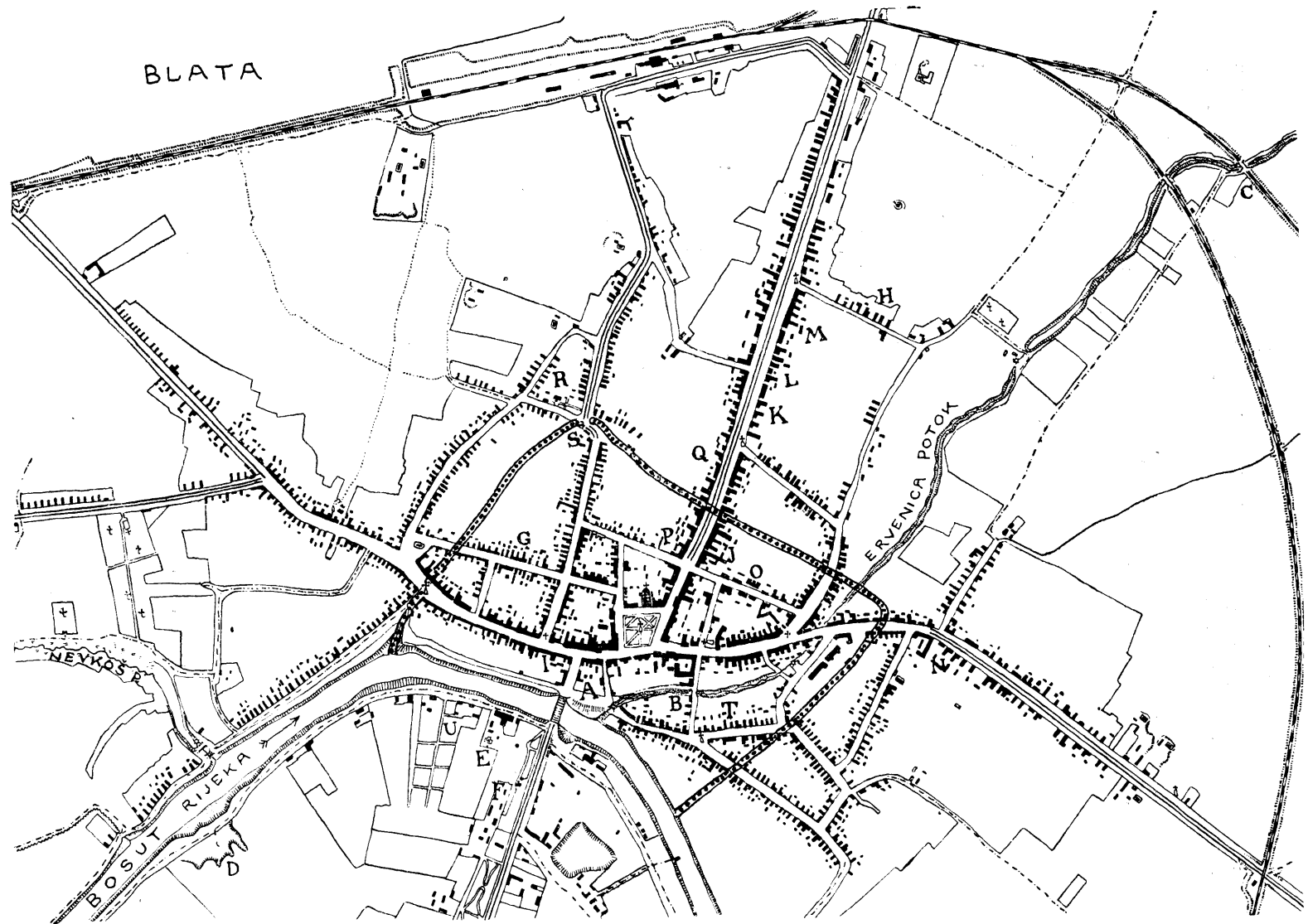
u IV. vijeku tobože kraj Vinkovaca Sava još
tekla.

vaca. Kako su Rimljani kod nas odvodne prokope gradili, najbolje prikazuje Jarčina, koja se kod rumskih Petrovaca rašljasto razilazi, pa bez serpentina ide k Savi, u koju utječe kod Jarka i kod Progara.

Nekadanje savsko korito odvajalo se od današnjega negdje kod Oprisavaca ili Poljanaca, pa je savska voda tekla koritom Biđa do današnje Cerne i koritom Bosuta od Cerne na sjever do Vinkovaca, a odavle jugo-istočnim smjerom do današnjega bosutskoga ušća. Kod Cerne utjecala je u to staro savsko korito rijeka Bosna, kojoj je voda prolazila koritom Berave i onim dijelom Bosuta od Beravina do Biđova ušća kod Cerne. Spačva i Studva — u koliko nisu barem djelomice bili zamuljeni savski rukavi — imale bi se shvatiti kao produljenje rijeke Drine, koja kao da je i tu svoje korito više puta mijenjala. Od kako je Sava krenula svojim današnjim koritom, sva su se ova napuštena riječna korita tečajem vremena jako zamuljila, te su samo najdoljnji dio Bosuta, pa Spačva i Studva tako duboki, da se po njima može ploviti. Kada je Sava tekla koritom Biđa i Bosuta, pa kada si je izdubila svoje sadanje korito, ne može se reći, ali je od toga vremena valjda proteklo više tisuća godina.

Prethistorička selišta. Cijeli ovaj dio Posavine, koji od redovitih poplava nisu zaštićivali nikakovi nasipi, u neolitičko je doba prekrivala velika prašuma, u kojoj su živili ogromni jeleni i turovi uz medvjede, vukove i mnogu drugu zvjerad. Uz Bosut i njegove pritoke nizale se raštrkane koljebe žitelja nepoznata roda, sagrađene katkada u manjim hrpama na nasutim, ošančenim i palisadama utvrđenim „gradinama“, koje su dovoljno sigurnosti pružale protiv poplava, pa protiv divlje zvjeradi i protiv još pogibeljnijega neprijatelja — čovjeka, koji je uvijek bio sklon, da si prisvoji tuđu muku, kada ga u tom nisu priječile nikakove državne, a valjda samo neznatno postojeće društvene uredbe. Mjestimice je takovih naselbina valjda bilo i po šumskim čistinama u blizini većih bara, koje su ribom obilovale. Čovjek se je hranio mesom ulovljene divljači i ribom, ali je gojio i domaću stoku i sijao neke vrste kulturnih bilina.

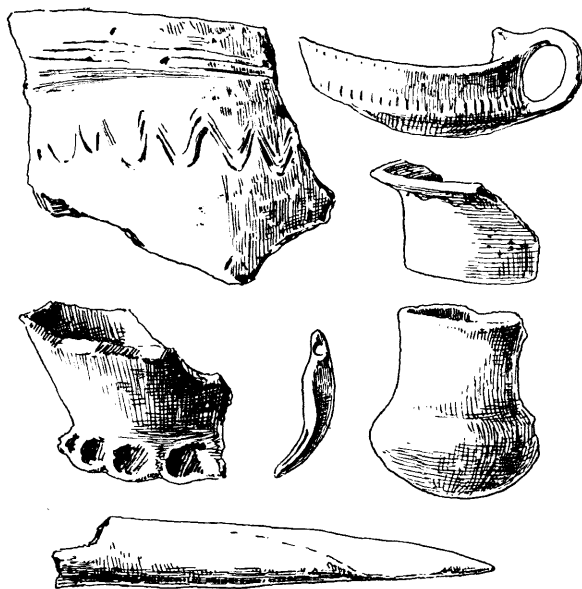
U vinkovačkoj okolici bilo je veoma mnogo neolitičkih zaselaka i to naročito na mjestima, koja se danas zovu „Gradina“ ili „Turska gradina“. Jedna takova gradina nalazila se usrijed Vinkovaca u Dugoj ulici, gdje su danas kuće i vrtovi Nikole Jankovića, Stjepana Brunschmida i Ignjata Wittnera, u neposrednoj blizini bosutskoga mosta (sl. 49 A). Ispupčeni oblik okrugle ove „gradine“ još se i sada jasno raspoznaje, premda su na njoj tečajem vremena uslijed građenja i kultiviranja nastale znatne promjene. Na prethistoričke kulturne ostatke naišlo se je, kada je moj bratić Stjepan Brunšmid rigolovao svoj vrt, da posadi lozu, a ono, što sam ja ovdje na površini zemlje sakupio i što mi je bratić za narodni muzej predao, upravo je dostatno, da se može potpunom sigurnošću reći, da je na tom mjestu postojala naselbina neolitičkoga doba. Te stvari jesu: 9 komada cijepanoga kremena, od kojih su dva svakako rabila kao sprave za rezanje, 2 ulomka od manjih prosto rukom građenih, gladenih i bojadisanih zemljanih posuda (sl. 50, desno u sredini) 1 oštećen crnkasto bojadisan zemljan utez sa mreže u obliku kotača i 1 lijep 195^{mm} dug nadžak od jelenova roga (sl. 51) sa ponešto ovalnom rupom za nasadićvanje na štap, koja se nalazi blizu doljnje debljega kraja.

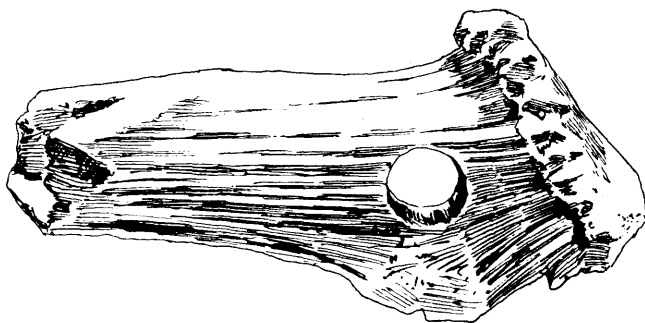
Sl. 49. Plan Vinkovaca. Mjerilo : skoro 1 : 14800.

Tragova neolithičkim naseljima našao sam još na više mjesta u Vinkovcima i njihovom ataru, pa su tuda nađeni predmeti s mojom zbirkom dospjeli kao dar u narodni muzej. Tako je u kameno doba bio naseljen i doljnji dio ulice Ervenice (sl. 49 B), odakle iz vrtova nasuprot Lehrnerova svratišta muzej posjeduje dva noža i četiri krhotine od kremena.¹

Treće naselje našlo se g. 1890., kada se je gradila željeznica u Mitrovicu, na lijevom brijegu potoka

Sl. 50. Prehistorijski predmeti od zemlje i kosti iz Vinkovaca. $\frac{1}{3}$ i $\frac{2}{3}$ nar. vel.

Sl. 51. Nadžak od jelenova roga iz Vinkovaca. Skoro $\frac{1}{2}$ nar. vel.

na lijevom brijegu potoka Ervenice odmah do željezničkoga mosta (sl. 49 C). Odanle ima muzej: 22 artefakta i krhotina od kremena; 1 koštano šilo (87^{mm} dugo; sl. 50 dole), 1 malen probušen životinjski zub (sl. 50 u sredini), koji se nosio u nizu oko vrata; 2 male rukom građene zemljane posudice sa (manjkajućom) visokom vertikalno nastavljenom ručicom (sl. 50, dole desno; jedna je nepotpuna); 1 ulomak veće zemljane posude, urešen većim udubinama i ravnim potezima i 2 zemljana uteza sa tkalačkoga stana ili ribarske mreže, od kojih je jedan plosnatiji crno nabojadisan.

Četvrto neolithičko naselje nalazilo se na desnom brijegu Bosuta nasuprot t. zv. prokopu, tamo gdje se sada kopa pijesak (sl. 49 D). Tu sam tečajem vremena posakupio slijedeće predmete: 35 artefakata i krhotina od kremena; veću okrhanu sjeckiru od serpentina; komad speknuta maza sa jedne koljebe, sagrađene od pletera; nepotpunu rukom građenu

veću zemljanu posudu (266^{mm} vis.) sa nepravilnim potezima na bočinama, koji su se zaparali pomoćju metlice; više ulomaka većih i manjih rukom građanih posuda, od kojih je jedna urešena valovitim ornamentom (sl. 50 gore lijevo), a druga gustim nizovima sitnijih tačaka; ulomak dna od jedne posude ima na doljnjem

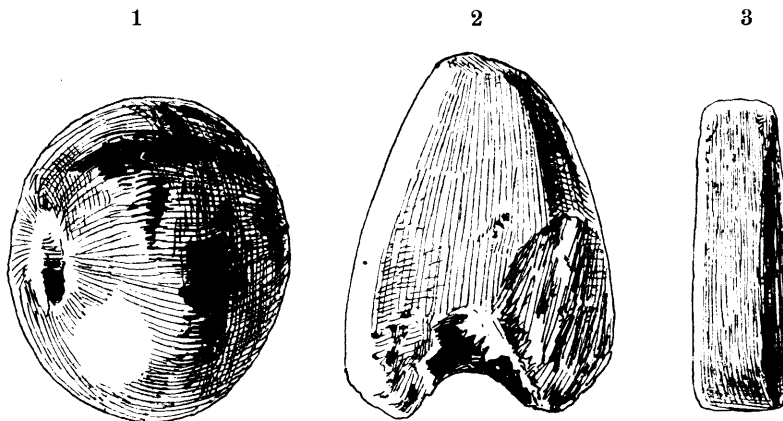
¹ Sr. Viestnik X 1888 str. 67.

rubu niz dubokih udubina, koje su prstima proizvedene (sl. 50 u sredini lijevo). Iz bronsanoga ili halštatskoga doba mogao bi biti ulomak jedne male crno firnisovane zdjelice sa ručicom, koju rijese sitni potezi na gornjem rubu, a nešto dulji uz prstom proizvedene plitke udubine na najjačoj izbočini (sl. 50 gore desno).

Peto naselje nalazilo se nešto podalje od Vinkovaca na desnom brijegu Bosuta u bivšoj šumi Sopotu. Odavle je u muzeju 5 noževa i 5 krhotina od kremenena i prednja polovica probušena čekića od crnoga kamena (sl. 52, 2), koja na naoštrenoj strani pokazuje tragove uporabe. U neposrednoj blizini t. zv. rokovalčke zidine nalazi se u jednom šljiviku tik uz Bosut mala jedna „gradina“, nastavana po svoj prilici u kameno doba, ali odanle nisam dosele dobio nikakvih predmeta.

Šesto naselje kamenoga doba našlo se g. 1886., kada se je kopao odvodni jarak iz šume Leskovca u Bosut, od prilike 1 km. na zapad od ulice Cibalije. Odavle ima muzej: od kremenena 1 velik i 1 manji nož, 1 spravu za struganje kože i 3 krhotine; od kamena 1 ulomak velika probušena čekića; od jelenova roga 1 držalo kamene sjekirice.¹

Da je još na mnogo više mjesta vinkovačkoga atara u kameno doba bilo ljudskih stanova, dokazuju neki pojedince nađeni predmeti. Tako se je n. pr. sjeverno od mjesta u polju našlo jedno lijepo dli-

Sl. 52. Sprave od ugladena kamena iz Vinkovaca. ²/₃ nar. vel.

jeto od ugladena crnoga kamena (sl. 52, 3), 58^{mm} dugo, kojemu oštrica još nije bila zaoštrena, a ja sam g. 1896. zapadno od Vinkovaca na jednoj svojoj oranici u predjelu Blato na površini zemlje našao jednu spravu za struganje i rezanje od smeđe-crvenoga kremenena. Čini se, da je ona niza, koja se zapadno od mjesta proteže općinskim pašnjakom Blato prema željezničkoj stražarnici iza Neudorfa, negda bila močvara, u kojoj su ljudi stanovali u sojenicama. Veći broj neolitičkih predmeta našao se je tu uz željezničku prugu za jedno 300^m od stražarnice na sjevero-istok. Na to se je naselje naišlo g. 1878. prigodom gradnje željeznice iz Dalja u Brod, pa je pokojni neudorfski pastor Stenczel narodnomu muzeju darovao jedan prednji ulomak kamena čekića od antigoritnoga serpentina, dva kamena za žrvnjanje i ulomak zemljane posude.² God. 1887. kopao je ovdje Ljubić³

¹ Brunšmid u Viestniku X 1888 str. 66.

³ Ljubić u Viestniku X 1888 str. 1.

² Viestnik I 1879 str. 24. Sr. Ljubić Popis I, str. 42, 9 i str. 30 l i m. Kišpatić u Viestniku IX 1887 str. 76.

jedan dan, a iza njega ja,¹ ali u ono par sati, što se tamo radilo, nije se mogao postići osobito znatan uspjeh, jer se je moglo raditi samo u željezničkom šamcu, a na susjedna polja nije se prelazilo. Ipak se je našlo dosta sprava i ulomaka, a mnogo mi je kasnije podonosió moj učenik Klein, sin željezničkoga stražara, tako da s ove neolitičke štacije sada ima u narodnom muzeju prilično velik broj artefakata od kremená, kamena i pečene zemlje.

Svakako iz vinkovačkoga atara je jedan krasan buzdovan krugljasta oblika (sl. 52, 1), od crnoga kamena sa 18 odnosno 14^{mm} širokom rupom za nasadivanje na držalo (iz moje zbirke), pa jedan velik kockast kamen za žrvnjanje i bikoničan utez sa vretena ili ribarske mreže (oba darovala gđa. Sofija Stojanović), ali nisu poznata mjesta, gdje su se ti predmeti našli.

Veoma je vjerojatno, da su Vinkovci bili nastavani i u bronsano i u halštatsko doba, ali se je dosele veoma malo predmeta iz tih razdoblja našlo, tako, da se mora uzeti, da je mjesto bilo veoma neznatno. Za ulomak jednoga bakrenoga nadžaka,² koji spada a doba prelaza iz kamenoga u bronsano doba, samo je vjerojatno, da se je u Vinkovcima našao. Isto vrijedi za jedan kelt i jednu masivnu otvorenu narukvicu bronsanoga doba (oboje iz moje zbirke), za dva bronsana članka od pojasa iz zadnjega vremena halštatskoga doba³ i za jednu 30^{mm}

dugu fibulu (sl. 86, 4), kojoj duple tetivama spojene špirale na glavi i nožici spaja oblučno spojena tanka pločica; u špiralu na glavi zakvačena je karičica, na kojoj je možda visilo više lančića ili drugih prijesaka (iz moje zbirke).

Nekolike sigurne podatke znamem iz latenskoga doba, u koje kao da je pučanstvo brojem nešto poraslo. Jedna krasno tamno-zelena patinovana fibula od bronsane žice (sl. 53 dole) sa dva zavoja i vanjskom tetivom na glavi (srednje-

latenska fibula), 48^{mm} duga, iskopana je g. 1889. u ulici Ervenici (sl. 49 na uglu jugo-istočno do slova B). kada se je gradío Takšićev viganj (iz moje zbirke). Sasma slična bronsana fibula (sl. 53 gore; dulj. 55^{mm}; igla fali), sa krasnom svjetlo-zelenom patinom, našla se u kanalu iz Leskovca u Bosut, u neposrednoj blizini gore spomenutoga neolitičkoga naselja, na jednom mjestu, gdje se naišlo na sloj sa veoma mnogim ulomcima pomoću lončarskoga kola građenih zemljanih posuda sive boje, od kojih se nije ništa pokupilo.⁴

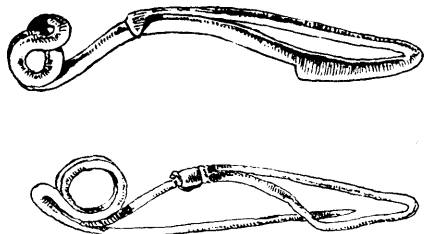
Jedna kasno-latenska fibula (sl. 86, 2) sa širokim, a tankim pločastim lukom (koji rijese male kružne crte sa središnjim tačkama), sa špiralom od 4 zavoja i nutarnjom tetivom na glavi (igla manjka), našla se g. 1887 blizu spomenutih pjeskana u vrtu gostione k žabi (sl. 49 E), kada se je kopao prodol za streljanu. Ostali ovdje u grobovima nađeni predmeti spadaju u III. i IV. stoljeće poslije Kr.

¹ Brunšmid u Viestniku X 1888 str. 68.

² Brunšmid Vjesnik n. s. VI str. 54.

³ Brunšmid Vjesnik n. s. VI str. 72.

⁴ Sr. Viestnik X 1888 str. 66, gdje sam izrekao misao, da su te stvari rimske.

Sl. 53. Bronsane srednjo-latenske fibule iz Vinkovaca. Nar. vel.

I sa neolithičke štacije kod neudorfske stražarnice doneo je Ljubić u muzej hrbina od posuda, koje spadaju u kasnije laténsko i prvo rimsko doba, a željeznički stražar Klein našao je na drugom mjestu blizu stražarnice jedan grob, u kojem se nalazila zdrobljena urna sa pepelom, više na suncu sušenih ili veoma slabo pečenih zemljanih krugljica,¹ a u blizini i jedan bakren keltski novac, koji se dalje dole (pod br. 6) opisuje.

U laténsko doba pojavljuju se u našim krajevima prvi novci, koji sasvim dobro mogu poslužiti u svrhu, da se ustanovi, da li je koje mjesto u stanovito vrijeme bilo nastavano. Takovih keltskih novaca, koji su se po uzorku novaca macedonskoga kralja Filipa II. kod nas od prilike od konca četvrtoga stoljeća prije Kr. pa valjda do došašća Rimljana kovali, ima u narodnom muzeju iz Vinkovaca i Neudorfa devet komada (većinom iz moje zbirke), ali ih ima i u zbirkama vinkovačke gimnazije i g. Nikole Jankovića. Muzejski novci jesu:

1. A; promjer 14—12·5mm; težina 1·35 gr. (Diobolon?). — Bradata glava (Zevsova) na d. Naokolo okrug sastavljen od debelih tačaka) (Konj, stupajući na lijevo. — Naden u Vinkovcima.

2. A; promjer 13mm; težina 2·56 gr. (Tetrobolon?). — Slično; mnogo bolji stil, ali veoma izlizan. — Naden u Vinkovcima.

3. Bill, promjer 26—21mm; težina 5·96 gr. — Ovjenčana glava na desno) (Konj na lijevo, a povrh njega kolobar sa tačkom po srijedi. — Naden u Vinkovcima.

4. A; promjer 32—26mm; težina 14·22 gr. — Naden u Vinkovcima.

5. AE; promjer 28—23mm; težina 9·80 gr. Veoma loš stil. — Naden u Vinkovcima.

6. AE; promjer 22—21mm; težina 5·19 gr. — Na prednjoj strani velik vijenac na glavi. — Naden kod željezničke stražarnice u Neudorfu.

7. AE; promjer 12—11mm; težina 1·15 gr. — Glava na lijevo. — Naden u Vinkovcima.

8. AE; promjer 13—12mm; težina 1·82 gr. — Na lijevo okrenuta glava sa ogromnim nosom. — Naden u Vinkovcima.

9. AE; promjer 23—22mm; težina 4·34 gr. — Glava na desno. (Konj na desno. — Naden u Vinkovcima.

Ime rimskoga grada. Mnogo važnije naselje bilo je na mjestu današnjih Vinkovaca u rimsko doba, a dokazuju to mnogi pisani spomenici i starine, koje su se ovdje tečajem vremena našle. Na dva spomenika² zapisano je i ime samoga mjesta, ali skraćeno, tako da se po njima ne može sigurno reći, da li se je ono zvalo Cibalae ili Cibalis. Ime je potpuno ispisano u ablativu CIBALIS samo u jednom popisu iz službe otpuštenih praetorijanaca u Rimu iz vremena cara Septimija Severa,³ gdje se imenu jednoga vojnika dodaje ime njegova rodna mjesta, a to se je redovito pripisivalo u ablativu. Prema tomu ne može dakle biti sumnje, da se je rimski grad na mjestu današnjih Vinkovaca zvao Cibalae, a ne Cibalis. U skraćenom obliku navodi se ime još nekoliko puta, i to na drugim vojničkim popisima u Rimu tri put CIBAL⁴ i jedan put CIBALI,⁵ a na jednom ulomku napisa iz Pečuha zabilježeno je valjda (c)ol. Cib(al)⁶.

¹ Brunšmid Viestnik X 1888 str. 69.

² CIL III 3267... dec. mun. Cib.; 10253... Cibal... M. Brašnić pokušao je u članku »Panonski grad Cibalum« (Program rakovačke realke) da dokaže, da se je mjesto zvalo Cibalum, ali ta hipoteza otpada, jer se osniva jedino na krivom čitanju napisa br. 10253,

gdje u 3. retku stoji CIBAL · QN\, a ne * Cibalo.

³ Eph. ep. IV str. 313 br. 894a 14.

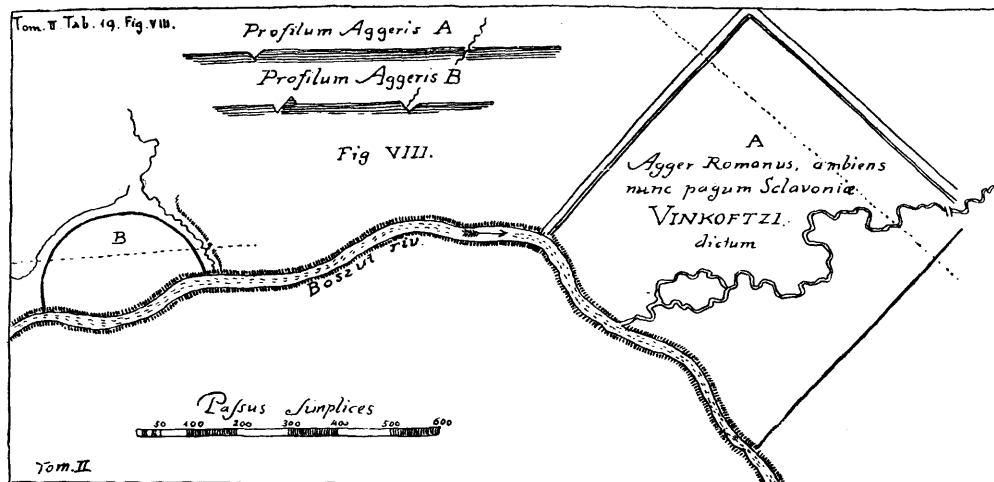
⁴ CIL VI 2883, 9. 12 i 17.

⁵ Eph. ep. IV str. 329 br. 896, 29 = CIL VI 2385, 1a 13.

⁶ CIL III 14038.

Antikni pisci, koji su u tom pogledu manje mjerodavni od spomenika, jer se je u rukopisima krivnjom prepisača tečajem vremena mnogo toga moglo iskvariti, pišu sada Cibalae¹ sada opet — i to mnogo češće — Cibalis², što je svakako neispravno.

Vinkovački rimski grad imao je oblik od sjeverozapada prama jugoistoku položene pačetvorine (sl. 49), a obuhvatao je slijedeće današnje ulice: dugu, Relkovićevu, križnu, Preradovićevu, Jelačićevu, trg, južni dio njemačke i Daničićeve ulice, gospodsku, srpsku, vojarsku, pa velik dio Florijanske i Ervenice. Grad je bio opasan šamcem i bedemima; veći dio gradskoga šamca još se i danas posvema jasno raspoznaje, a još ga se bolje moralo viditi na početku XVIII. vijeka. Iz toga vremena imademo naime jednu škicu (sl. 54) u djelu grofa Marsilija³

Sl. 54. Marsiljev naert Vinkovaca.

koji je osobno u Vinkovcima bio i antikne šamceve pobilježio. Rimski gradski šamac započimao je na Bosutu u ulici Krnjašu, gdje je do prije par godina, kada je sagrađen novi rigol, bio veoma dubok i dobro sačuvan. Sjeveroistočnim smjerom

¹ Cibalas civitas. Itin. Ant. 131, 2—.. apud Cibalas. Aur. Victor, ep. 41, 5 i 45, 2; Eutropius X 5; Ammian. Marcellin. XXX 7, 2; Orosius VII, 28, 19. ...περὶ Κιβάλας. Sozomeni hist. eccl. I 6 u Migne, Patrologiae cursus completus. Patr. gr. Tom. LXVII p. 873. — Mala svjetska karta Beatova u Parizu (Paris II — Cod. 1366) ima skraćeno Cibal'. Sr. K. Miller Die ältesten Weltkarten I str. 31 i II. tab. 2.

² Κιβάλις Ptol. II 16, 7; ἀπο Κιβαλέως Zos. II 19, 6; ἐκ Κιβαλέως Zos. III 36, 4; εἰς Κιβαλίν Zos. II 18, 4; τὴν Κιβαλίν Zos. II 19, 1. 48, 7 (sr. 49, 6 bez spolnika). ...πολεως Κιβάλεως. Socratis hist. eccl. I. IV. c. I. u Migne, Patrolog. Patr. gr. Tom. LXVII p. 464. Slično i kod Philostor-

gija ecl. VIII 16 (ap. Phot. cod. 40). Od latinskih pisaca imaju: Cibalis Itin. Ant. 232, 5. 261, 1. 267, 2. 268, 4. Geogr. Rav. 216, 13. Cibalin Epitome Chronicorum Casinensium (Muratori, Rerum ital. scr. Tom. II. p. 353.) Civitas Cibalis Itin. Hieros. 563, 2. — Ad Cibalensem campum. Anonym. Valesii De Constantio Chloro, Constantino Magno et aliis imp. excerpta 15 i 16 (u Eyssenhardtovu izdanju Ammiana Marcellina). — Na Peutingerovoj tabli označene su Cibalae sa dva tornjića kao važnije mjesto, ali se zaboravilo ime napisati.

³ Danubius pannonico-mysicus. Hage Comitum 1726. Tom. II tab. 19 fig. VIII.

polazio je iz Krnjaša kraj kipa sv. Roka kroz cestovni trup do bivših Treyerovih kuća u dugoj i Relkovićevoj ulici (kat. br. 776, 781 i 780), služeć im kao istočna međa, presjecao je onda Relkovićeovu ulicu (negda militarski sokak) i prolazio kroz vrtove Vinkove ulice, dijeleć ih u svom sjevernom dijelu od vrtova Preradovićeve ulice, do iza Šajnovićeve kuće, gdje se je zakretao na jugoistok. Ovaj sjeverni ugao bio je još prije ne mnogo godina dosta viši, nego što je bila razina današnje kolodvorske ulice, koja ovdje nastaje.

Dulja strana rimskoga gradskoga šamca išla je jugoistočnim smjerom t. zv. dolom na sjevernom kraju Preradovićeve ulice (negda Svabić-sokak), prolazila je na južnoj strani kraj nekadanje Meštrićkine kuće (kat. br. 217), rastavlja zatim razne vrtove, pa udara između dvorišta nekadanje Weissnerove kuće (kat. br. 89) i vrta gđe. Ane Bell (kat. br. 91) u njemačku ulicu, presijecajuć trup ceste pre-svođenim kanalom. Na protivnoj istočnoj strani njemačke ulice sagrađena je kuća prof. Dra. Domca (kat. br. 974) djelomice u zasutom dijelu gradskoga šamca, koji se opet pojavljuje u njegovom vrtu (kat. br. 975), gdje su mu strme i visoke bočine još veoma dobro sačuvane. Iza toga vrta gubi se gradski šamac, koji je upadao u potok Ervenicu i s one se strane nastavljao do blizu zapadnoga kraja pravoslavnoga groblja.

Tu je negdje započimala jugoistočna strana cibalskoga gradskoga šamca, koja je valjda izilazila iz one male uličice kraj kuće ravnatelja Maršića (kat. br. 1131), prolazila na istočnoj međi bivše domobranske vojarne (kat. br. 1336), pa dopirala negdje u erveničkim vrtovima — valjda između kat. čestica 1477 i 1482 — opet do Bosuta.

Najveća duljina rimskoga grada, što ga je ovaj gradski šamac obuhvatao, iznosio je od prilike 860^m, a najveća širina oko 650^m. Prema tome bio bi šamcevima i zidozima opasan prostor od kakovih 56 hektara, a tu je mogao stajati već prilično napučen grad, ako se uzme, što je i onako kod utvrđena grada vjerojatno, da su u tjesnim ulicama bile u neprekinutoj svezi sagrađene ponajviše kuće na više spratova.

Oblik rimskoga grada u Vinkovcima dosta sjeća na oblik rimskoga utvrđena logora, ali se neće smjeti na to pomišljati, da bi Cibalae mogle bile postati iz takova logora. Protiv toga govore prevelike mjere, koje su od prilike četiri puta tolike, nego što su kod većih kastela na njemačkim limesima¹, pa i činjenica što Cibalae valjda nisu imale stalne rimske posade. Rimski nam napisi iz Vinkovaca spominju samo dva vojnika, jednoga pukovnika (tribunus militum) i jednoga kapetana (centurio), ali nema dvojbe, da nijedan ni drugi nije više bio u djelatnoj službi.

Cibalae u rimskoj povijesti. U rimskoj se povijesti Cibalae spominju tri puta, ali tekar u četvrtom vijeku poslije Krista. Prvi puta bila bi zgodna, da se spomenu, za velikoga panonsko-dalmatinskoga ustanka (g. 6—8 posl. Kr.), kada se je moesijski legat Caecina Severus u blizini Vinkovaca kod volcejskih močvara bio utaborio i borio

¹ Glasovita Saalburg ima 221·45^m duljine i 147·18^m širine, a od prilike toliko i veliki kastel Butzbach (223·13—145·9^m); znatno su veći kasteli Heidenheim (271—195^m), Okarben

(297—199·5), a Kesselstadt ima dapače 375^m duljine i širine. I kod ovoga najvećega kastela duljina još ne dosiže polovine duljine rimskoga grada kod Vinkovaca.

sa ustašama.¹ Cibalae su u nedavno osvojenoj i još neuređenoj, pa već opet uzbu-
njennoj pokrajini sigurno u taj par bile samo opustjelo barbarsko selo, koje nije
imalo toliko važnosti, a da bi ga bilo vrijedno spominjati.

To se je promijenilo, naročito od kako se je za cara Hadrijana² doljnja
Pannonija preuredila, te počela da cvate novim životom. U mnoga mjesta na du-
navskom limesu, pa u gradovima u nutrašnjosti pokrajine stalno se naseli velik
broj rimskih građanskih naseljenika, koji su djelovali kao važan kulturni ele-
ment, promijeniv u brzo u povoljnom smjeru karakter cijele zemlje, koja se je
tečajem vremena posvema romanizovala. Po obiteljskim imenima žitelja najbolje
se vidi, koji su si carevi oko napučivanja međašnjih pokrajina većih zasluga stekli,
jer su novi građani dobili obiteljska imena onih careva, koji su im podijelili gra-
đansko pravo. Prema tomu su naravno u doljnjoj Pannoniji morali Aelii i Aurelii
biti zastupani u ogromnom broju.

Prvi put su Vinkovci u rimskoj povijesti igrali neku ulogu za rata, što
se je zametnuo g. 314³ između rimskih careva Konstantina Velikoga i Licinija,
jer se je prva odlučna bitka bila pod zidovima Cibala. O toj bitki opširno govori
Zosimus⁴, ali njegov će opis svakoga poznavaoa današnjih Vinkovaca dovesti u
neprikladu, jer je nemoguće, da bi mogao posvema odgovarati realnim prilikama.
Jedino je moguće, da je Zosimus svoj izvor krivo razumio. Nekoliko podataka
sačuvalo se i kod bezimenoga pisca Valesijeva⁵. Kao povod rata navodi se, što
Licinije nije htio izručiti svoga rođaka Senecija, koji da je tobože bio u spora-
zumljenju sa svojim bratom Bassijanom, kojega je Konstantin radi zavjere dao
ubiti; uz to je Konstantina uvrijedilo, što su njegovi kipovi i likovi u Aemoni
(Ljubljana), koja je ležala u Licinijevoj državi, bili porušeni. Kada je Konstantin,
ni ne navijestiv rata, bio prešao preko Alpa, „sakupio je Licinije svoju vojsku
„od 35.000 pješaka i konjanika u Cibalama, gradu Pannonije, koji leži na jednome
„brežuljku, do kojega dovodi uzak put od 5 stadija (925^m) duljine, prolazeć većim
„dijelom kroz prostranu močvaru; ostalo je brijeg, u kojem leži i onaj brežuljak,
„na kojem se nalazi grad, a na to neposredno slijedi nedogledna prostrana rav-
„nica⁶. Na toj se je ravnicu Licinije utaborio, ali je, kada je neprijatelj došao

¹ Dio Cassius 55, 32. Te močvare, koje se kod starih pisaca nazivlju i palus Hiulca (Aur. Vict. ep. 41, 5) i Ulca fluvius (Ennodius, Panegy. Theodorico regi dictus VIII nisu identične sa Zosimovim (II 18) λιμνη βαθεΐα kod Cibala, nego su to Vuka i od nje ovisne bare (Palača, kolođvarska bara i t. d.) između Nuštra i Osijeka. Sr. M. Brašnić Močvare između Murse (Osijeka) i Cibala (Vinkovaca) — u Progr. vinkovačke gimn. 1877/8 str. 16—19.

² U Vinkovcima se dosta rijetko nađu novci rimskih careva iz vremena prije Hadrijana, dok ih od kasnijih vladara ima veoma mnogo, a to bi govorilo za jaču napućenost mjesta počam od ovoga cara.

³ Volusiano II et Anniano consulibus. Fasti Idatii.

⁴ Zosimus II 18, 3 i sl. — Aur. Vict. epit. 41, 5 pripovijeda, da je Konstantin noću napao

Licinijev logor i tako pobjedu održao. — Eutrop. X 5. Orosius VII 28.

⁵ Anonym. Valesii §. 15 i 16.

⁶ U tom Zosimovom opisu nešto nije u redu. Niti su ležale Cibalae, niti ne leže Vinkovci na brežuljku, osim ako će se kao takov da shvati položaj mjesta, koje se za par metara uzdiže povrh Bosuta i Ervenice. Močvara, kroz koju je u duljini od nešto manje od jednoga kilometra prolazila rimska cesta, nalazi se na zapadnoj strani mjesta (današnje „Blato“ ili „Blata“ i „Kerveš“), a brijeg, na kojem si je Konstantin poredao vojsku prije navale, ona je visa, što se zove Borincima i Draganovcima. Nedogledna prostrana ravnicu je ravna Posavina, koja se prostire južno i istočno od Vinkovaca. Licinijev logor nalazio se je možda s one strane potoka Nevkoša na onom brežuljku iza ulice Cibalijske.

protegnuo svoj bojni red i uzduž spomenuta brežuljka. Konstantin dolazio je do Cibala sa zapadne strane sa 20.000 pješaka i konjanika. Na brijegu, koji je močvarom od grada rastavljen, svoju je vojsku tako poredao, da je napred postavio konjaništvo, koje je imalo zadaću, da forsira prolaz onom uskom cestom, što je vodila kroz močvaru, a to je na prvu navalu uspjelo. Kada se je dizanjem bojnih znakova dao znak, započe u zoru 8. listopada 314. vanredno žestoka bitka, koja je trajala sve do večera, dok nije pobijedilo desno krilo Konstantinove vojske, koje je sam car vodio. Sada neprijatelji stadoše bježati, a kada opaziše, da i sam Licinije skače na konja da pobjegne, nije se njegova vojska usudila, da ostane na mjestu ni dotle, dok bi se povećeralo. Ostaviv prtljagu sa teglećom marvom i marvom za klanje, i ponesav samo toliko živeža, koliko je bilo dosta za tu jednu noć, pobježe Licinije sa velikim dijelom svoga konjaništva u Sirmium (Mitrovica). Odavde odvede suprugu, sina i državnu blagajnu i pobježe u Daciju, a da ga ne uzmogne Konstantin tako brzo da slijedi, poruši most preko rijeke Save. Da si osjigura vjernost vojske, od koje mu je kod Cibala navodno bilo poginulo 20.000 momaka, učini Licinije vojskovođu Valensa suvladarom, podijeliv mu naslov Caesara, ali ni u daljnjem poduzimanju nije imao sreće, te je iza iznovična poraza na mardijskom polju u Thrakiji morao da sklopi mir, po kojem je Konstantin pridržao sve istočnoevropske krajeve rimske države osim Thrakije i obale crnoga mora, koji su mu već iza pobjede kod Cibala pripali bili¹.

Grad, kod kojega je Konstantin Veliki održao prvu svoju pobjedu nad Licinijem, još je jedanput vidio pred svojim zidovima dvije jake vojske spremne da jedna na drugu udari, kada se je g. 351. Konstancije II., koji je još jedini od Konstantinovih sinova bio na životu, imao da bori za prijestolje protiv usurpatora Magnencija, koji se je u Galliji bio proglasio za cara. U proljeću 351. započe Konstancije vojnu², ali odmah u prvi kraj ga sreća slabo posluži, jer je kod Atransa na pannonsko-noričkoj međi od Magnencijevih četa iz zasjede dočekan i razbijen. Konstancije se povuče u Sisciju (Sisak), dok je Magnencije pošao u Poetovio (Optuj). Ovamo dođe praetorijanski praefekt Philippus kao poslanik Konstancijev, koji je nuđao mir pod uslovom, da se Magnencije odrekne italske praefektore s Afrikom. Da li je Konstancije ozbiljno mislio na mir, nije sigurno, ali svakako se je njegov poslanik poslužio i drugim jednim sredstvom, koje je Konstanciju već jednom poslužilo protiv jednoga suparnika (Vetranija), da naime nasmubi protivnikove vojvode i vojnike, da se odmetnu, pa da pristanu uz sina velikoga Konstantina. Magnencije nije htio da znade za kakovo sporazumljivanje, nego nastavi ratovanje. Kod Siscije dođe do okršaja, u kojem je navodno Konstancije održao pobjedu, ali se je zato ipak povukao do Cibala, gdje je sagradio veoma utvrđen logor. Sudeći po Zosimovu³ opisu, koji o tom ratu veoma opširno, ali kao obično dosta nejasno govori, morao se je taj logor nalaziti na desnom brijegu Bosuta, a na južnoj strani grada. Opasavala ga je rijeka, koja se baš kod Vinkovaca jako savija, pa duboki šamac i gusto posađene palisade. Logor

¹ Sozomeni hist. eccl. I. 6.

³ Zosim. II 48—49.

² Zosim. II 45—63. Julian. or. I 34—35, 48, II 56—57, 97. Zonar. XIII 8. Aur. Vict. Caes. 42. Eutrop. X 12. Orosius VII 29.

je s gradom spajao most, sagrađen od brodova, koji se je u slučaju potrebe lako i brzo dao rastaviti. Uz šatore za vojsku nalazio se je po sredini logora sjajan carski šator, a po riječima izvjestitelja logor je bio tako velik i lijep, da u ničem nije zaostajao za raskošno urešenim gradovima. Nije manjkalo ni sjajnih gosba, kojima bi car počašćivao odličnije svoje časnike.

Konstancije je mogao uviditi, da se sa svojim protivnikom nikako neće moći nagoditi, kada mu je došao na tobožnje ugovaranje kao Magnencijev poslanik rimski senator Titianus. Poslanik je o Konstantinu i njegovim sinovima veoma uvredljivo govorio, predbacujući im med inim, da su oni krivi propadanju i nazadovanju gradova. Ultimatum Magnencijev na Konstancijevu po Philippu izručenu poruku bijaše, da se Konstancije ima odreći prijestolja, a da će mu se samo u tom slučaju poštediti život. Na tako bahato prohtijevanje, koje ipak uz dosadanje uspjehe Magnencijeve nije odgovaralo prilikama, odgovorio je Konstancije, da se smatra obvezanim, da osveti smrt svoga brata Konstansa, kojega su Magnencijevi ljudi u Galliji ubili bili.

Kada mu se je poslanik povratio, navali Magnencije na Sisciju, osvoji grad na prvu navalu i razori. Prešav na to preko Save, prolazio je plijeneć Posavinom, pa se je dapače, iza leđa Konstancijeve pozicije u logoru kod Cibala, zaletio i do Sirmija, nadajući se, da će ga iznenadnom navalom osvojiti i time Konstanciju presjeći glavnu svezu sa istočnim pokrajinama. Opreznost sirmijske posade i brojnoga građanstva pomrsi mu račune.

Sve plaćkanje Magnencijevo nije moglo Konstancija da sklone, da svoj sigurni logor kod Cibala ostavi, na koji se Magnencije nije usudio da navali. U to se je primakla jesen, a Magnencije je morao na to da misli, gdje će zimovati. Prije nego što će da ostavi Pannoniju, ipak je htio štogod znatnijega da učini, pa stoga pođe pod veoma utvrđenu Mursu (Osijek), ne bi li ju osvojio iznenadnom navalom, jer na redovnu opsadu nije mogao da misli, što nije imao u tu svrhu potrebitih sprava i što ga je Konstancije svaki čas mogao pretežnim silama napasti. Glas o opsadi Murse Konstancija ponuka, te je ostavio logor kod Cibala i došao sa cijelom svojom vojskom od kakovih 80.000 momaka ugroženu gradu u pomoć. Protiv tolike vojske imao je Magnencije, od kojega se baš tih dana odmetnuo konjanički vojvoda Silvanus i prešao na Konstancijevu stranu, samo 36.000 ljudi na razpolaganje. 28. rujna 351. kasno poslije podne zametnu se blizu Murse strašna bitka, koja se oteгла daleko u noć. Po Magnencija već je bilo to nepovoljno, što mu je Konstancije kod dolaska posjekao četiri auxiliarne kohorte, koje su izvan grada u amphitheatru bile u zasjedi. Uz to je Konstancije razpolagao izvrsnim četama konjaničkih oklopnika i strjelaca, kojima on nije imao ravnih. Ovi konjanici obuhvatiše Magnencijevo desno krilo i bacivši ga na njegovo središte, u neprijateljskoj vojsci proizvedu metež. Magnencije, koji je sam ovdje zapovijedao, skoro da je pao u sužanjstvo, pa morade preobučen bježati i ostavi Pannoniju. Njegovi vojnici i dalje su se hrabro borili, te ih je mnogo izginulo koje u borbi, koje u valovima rijeke Drave, kamo ih zatjeraše, a jedan se dio predade pobjeditelju. Bio je tu takov pokolj, da je to državna vojna sila još mnogo godina osjećala. Na Magnencijevoj strani palo je navodno 24.000. a na Kostancijevoj 30.000 momaka. Konstancije sam nije poput svoga hrabroga

protivnika učestvovao u bitki, nego je to vrijeme sproveo u jednoj crkvi izvan gradskih zidova sa mursijskim biskupom Valensom, koji je bio Arijanac.

Kao što neki drugi gradovi u ilirskim zemljama, i Cibalae su rimskom carstvu dale vladara, a bila su to braća Valentinijan I. (364—375) i njegov brat i suvladar Valens (364—378). I otac ovih rimskih careva, čovjek niska roda imenom Gratianus, bio je rodom iz panonskoga grada (oppidum) Cibala. O njemu se pripovijedalo, da je već kao dječak bio vanredno jak, a to da je dokazao natežuć se jednom sa pet vojnika za jedno uže, koje da mu oni nisu mogli da otmu. Stoga ga se sravnjivalo sa glasovitim atletom Milonom iz Krotona, kojemu nikakova sila na svijetu nije mogla istrgnuti jabuku, koju bi u lijevoj ili desnoj ruci držao. Gracijanu je u ostalom ta njegova kočupernost pribavila nadimak „funarius“ (užar), koji ga je i kasnije sjećao na zanat, što ga je u mladim godinama tjerao. Postavši vojnikom doskora je izišao na glas radi jakosti i spretnosti, osobito u šakanju. Zato je brzo načinio karijeru, pa redom bio tjelesni stražar (protector)¹. pukovnik (tribunus) i vojvoda u pokrajini Africi (comes praefuit rei castrensi per Africam). Ovdje ga obijediše za pronevjerjenje ili krađu, na što je morao vojničku službu da ostavi. Iza mnogo godina opet je u istom činu upravljao britanskom vojskom, a kada je islužio i časno odstupio, povrati se kući, gdje je spokojno živio. Ipak je morao da još dočeka gubitak svojih dobara, koja mu je zlobni i osvetljivi Konstancije II. zato oduzeo, što je Gratianus navodno pogostio Magnencija, kada je isti, idući za ostvarenjem svojih osnova, kroz njegov posjed prolazio². Iz toga bi se moglo zaključivati, da su Gracijanovi posjedi bili u onom dijelu Pannonije, što leži između Drave i Save, možda baš negdje u blizini Vinkovaca.

Zasluge, što ih steče Gracijan³ kao viši časnik, a još više njegova obljubljenost kod vojske, od velike su koristi bile njegovu sinu Valentinijanu I., koji se je godine 321. u Cibalama rodio⁴. Bio je dotjerao do zapovjedništva druge schole štitonoša (scutarii), kada ga iza smrti cara Jovijana u Nikeji proglasiše za cara (1. ožujka 364.). Dok je on iz Ankyre prispio i vladu preuzeo, prošlo je deset dana, za koje je rimsko prijestolje faktično bilo ispražnjeno. Valentinijan je bio razmjerno dosta naobražen čovjek⁵: znao je nešto grčki, a umio je graditi latinske stihove i modelovati zemljane kipove. Imao je dobrih sposobnostih za vladara, bio je strog i značajan čovjek, hrabar vojnik, vješt taktičar, pa je umio da održi red u vojsci i u državnoj upravi; jedina mu je pogreška bila, da je bio veoma nagao i okrutan. Umro je od kapi u Bregeciju (Uj-Szóny), naljutiv se preko mjere na kvadske poslanike, koji su pred njega došli bili (17. studena 375.)

Valentinijan I. si je uzeo za suvladara svoga brata Valensa, koji je daleko za njim zaostajao. I on se rodio u Cibalama g. 328.⁶ i služio u vojsci. Bio

¹ Sr. o tom činu moj članak „Rimska veksilacija u Mitrovici“ u Spomen-cvieu Matice hrvatske 1900. str. 278.

² Ammian. Marcellin. 30, 7, 2 i 3. Slično Aur. Vict. epit. 45, koji veli, da je Gracijan avansirao do časti pretorijanskoga praefekta.

³ U početku vladanja cara Valensa zaključio je bizantski senat, da se carevu ocu Gracijanu podigne počasni kip od tuđa. Tillemont

Hist. des Emper. V. str. 76.

⁴ Zosim. III 36, 4. Socrat. hist. eccl. IV I. Philostorg. VIII 16.

⁵ Ammian. Marc. 30, 5 i dr. Nasuprot Zosimus III 36, 4 kaže, da nije imao nikakove naobrazbe.

⁶ Ammian. Marc. 26, 7, 16; 30, 7, 2.

je niska uzrasta i tamnoputan, a na jedno je oko slabo vidio. Odgoj mu je bio slab, imao je nespretne manire i nagingjao je katkada na okrutnost. O njemu se sudilo, da između dobra i zla nekako drži sredinu. Bio je Arijanac, dočim je njegov brat pristajao uz nikejsko vjeroispovijedanje. Izgorjeo je u jednoj koljebi kod Hadrianopola, kamo je, teško ranjen u bitki, od Gota pobjegao bio (9. kolovoza 378).

Valentinijan I. zasnovao je dinastiju, te su i njegovi sinovi Gratianus (367—383) i Valentinianus II. (375—392), koji su bili rodom iz Sirmija (Mitrovica) i Aquinka (Budim), sjedili na rimskom carskom prijestolju. Obojica su umrla nasilnom smrću: Gratianus je u 25. godini života kod Lugduna u Galliji ubijen od jednoga časnika usurpatora Maxima, a Valentinijana II. ubi u 21. godini života Arbogast (15. svibnja 392).

Kršćanstvo. U Cibalama već se je dosta rano ispovijedala kršćanska vjera. Da bi ovdje bila biskupska stolica već skoro od vremena apoštola, kako neki hoće, to se doduše ne može ustvrditi, ali da je u trećem stoljeću sjedio na cibalskoj stolici neki Eusebije, koji je mučeničkom smrću — možda za Decijeva progona — umro¹, to se sigurno znade. Je li bilo još i drugih cibalskih biskupa, pa kada je ta stolica dokinuta, nije poznato.

Osim sv. Eusebija još u dva božja ugodnika u Vinkovcima stekla mučeničku palmu, naime neki Tiballus, o kojem se ništa poblizje ne čuje i sv. Pollio, kojega su se „Acta“ sačuvala u jednom rukopisu Bertinianskoga samostana, po kojemu su ih Bollandiste (Acta sanctorum) izdali. Sv. trojicu spominju i sv. Jeronim i drugi pisci k 28. travnju, kada su bili mučeni, ali se to dogodilo u razno doba.

Sv. Pollio² bio je u doba vladanja careva Dioklecijana i Maksimijana prvi lector (primus lector) na crkvi u Cibalama. Kada ono carevi 303. izdadoše nalog, da se imaju kršćani progoniti, latio se toga posla i namjesnik Doljnje Pannonije Probus, koji je navodno stolovao u Sirmiju. On je započeo sa duhovnicima, te dao mučiti i ubiti sv. Montana, svećenika crkve u Singidunu (Beograd) i Ireneja, sirmijskoga biskupa. U Cibalama dao je pred sebe dovesti Pollijona, da ga ispita, a kad ovaj nije htio, da prema carskome nalogu žrtvuje državnim bogovima, odsudi ga na smrt. Sv. Pollio bio je spaljen jednu rimsku milju (= 1478·5^m) daleko od grada 28. travnja valjda g. 304. Njegova „acta“ običnom retorikom ističu načela kršćanske vjere kao vjere međusobne ljubavi.

Uz ovakove vijesti moglo bi se očekivati, da će se u Vinkovcima naći starokršćanskih spomenika i ostanaka, jer nije nevjerojatno, da su spomenuti sveci imali svoju crkvu, u kojoj su im ostanci zakopani bili. Dosele se međutim nije ništa našlo, što bi se moglo sigurno smatrati starokršćanskim spomenikom. Kršćanski bi mogao biti samo onaj sarkofag u gimnazijskom dvorištu sa surovo istesanim likom ribe, koji je nađen u nekadanjoj bašći predsjednika sudbenoga stola Floriana (sl. 49 M), a mogla bi kršćanska biti i dva ulomka napisa na mra-

¹ Acta s. Pollionis. U Farlati III. sacr. VII 577 i sl. Na jednom se mjestu kaže, da je Eusebije poginuo za predašnjega progona, a na

drugom pri kraju, da je prije mnogo godina na isti dan životom platio.

² U rukopisu „akata“ zove se neispravno Pullio.

mornim pločama, od kojih se jedan¹ našao u srpskoj ulici pred kućom pravoslavne crkvene općine (negda Petra Stojanovića), a drugi² g. 1880. i 1883. u dvorištu Šajnovičeve kuće na sjeverozapadnom kraju rimskoga grada (sl. 49 S).

Da su Cibalae još na početku VI. vijeka postojale, kada su bizantski carevi barem u posavskom dijelu Pannonije još bili faktični gospodari, dokazuje jedna vijest kasinske kronike³, po kojoj je car Justinijan odmah na početku svoje vlade, podijeliv sv. Benediktu i njegovomu kasinskomu samostanu po cijeloj svojoj državi mnoge posjede, istomu među ostalim u Pannoniji darovao i Cibalae. To je zadnja vijest o tomu gradu, koji je uz mnoga druga mjesta valjda propao onda, kada su Pannonijom pustošeci prolazili divlji barbarski čopori pod svojim kaganom Bajanom, od kojih se nije mogao obraniti niti Sirmium⁴, koji je u to doba bio glavno mjesto u ovom dijelu bizantske države. Kada je Sirmium pao u avarske ruke (g. 582 posl. Kr.) prestade bizantsko gospodstvo s ove strane Save, gdje je sve romansko žiteljstvo — u koliko se nije bilo iselilo — bilo utamanjeno.

Cibalae i rimska vojska. Za prošlost Vinkovaca u rimsko vrijeme dosta podataka pružaju mnogobrojni predmeti i spomenici, koji su se tamo iskopali, a i neki spomenici, koji su se na drugim nekim mjestima našli. Tako iz nekih napisa, koji su se otkrili u Rimu, doznajemo za imena nekih Cibalićana koji su tamo kao praetorijanci služili. U jednom popisu praetorijanaca, koji su u prvim godinama vladanja Septimija Severa (193—211) svoje godine namirili, spominje se kao Cibalićanin neki Aur(elius) Cemens iz centurije nekoga Saturnina⁵, a neki M. Aurelius Sabinus, poručnik (optio) centurije doslužio je propisano vrijeme g. 209⁶. Iz vremena cara Severa Aleksandra (222—235) našao se u Rimu jedan cippus sa počasnim napisom, koji su s nepoznata razloga za zdravlje cara Severa Aleksandra, njegove matere Julije Mameje i svoje dala načiniti tri Cibalićana i pet Mursijaca iz 5., 6. i 7. praetorijanske kohorte. Cibalićani su se zvali: M(arcus) Aur(elius) M(arcus) filius Dalutius iz 5. kohorte, centurije Vitalisove; M. Aur. M. f. . . . Ideazius iz 6. kohorte, centurije Quintilijanove; M. Aur. M. f. Dassimius iz 6. kohorte, centurije Justinove⁷. Čini se dakle, da je u rimskoj vojsci bio broj Cibalićana dosta znatan, jer nema sumnje, da ih se je redovito mnogo više unovačivalo u one legije, koje su u ilirskim pokrajinama štacijonirane bile, naročito u one, koje su stojale u Pannoniji (Aquincum, Bregetio, Carnuntum, Vindobona); broj onih, koji su postali praetorijanci bio je sigurno spram broja legijonaraca mnogo neznatniji.

¹ CIL III 10252: . . . ocl . . . [?de]posit . . .

Ovaj se ulomak nije izgubio, kako je u Corpusu navedeno, nego se nalazi u narodnom muzeju u Zagrebu. U ovo par slova moglo bi se tražiti datiranje sa imenom Dioklecijana i spomen na sahranjenje nekoga kršćanina. Sudeći po pismu, u ostalom mora da je taj ulomak iz mnogo kasnijega vremena.

² CIL III 10251: . . . nse . . . Ael. Ver . . .

³ In Pannonia, Cibalim, Antianim, Himasam, Balcum, Scarabantiam, Vindemonam, Arlapem,

Yaciacum, Nimaniam, Artabindo. Epitome Chronicorum Casinensium (Muratori, Rerum ital. scr. Tom. II. p. 353).

⁴ Sr. o tom predmetu moj članak „Eine griechische Ziegelinschrift aus Sirmium“ u „Eranos Vindobonensis“. Wien 1893 str. 331 i sl.

⁵ Eph. ep. IV p. 313, 894 a 14.

⁶ Eph. ep. IV p. 329, 896 B 29 = CIL VI 2385, 1 a 13.

⁷ CIL VI 2883, 9, 12 i 17.

Čini se, da su i rimske Vinkovce rado potražili isluženi časnici, da u njima lagodno sprovedu ono par godina zaslužena mira, što su ih još imali da proživu. Dva takova rimska časnika spominju nam nadgrobni spomenici, koji su se u Vinkovcima iskopali. Jedan je bio Gaius Aponius Memmius Celer, pukovnik (tribunus militum) prve italske legije, koja je bila štacijonirana u Novama (Novae, sada Steklen kod Svištova u Bugarskoj), a spomenik, koji se je 15. ožujka 1825. našao u vrtu stolara Schellenbergera u Njemačkoj ulici (sl. 49 L), dade mu podići supruga Julia Pia i sestra Aponia Gallitia¹. Ako se i ne veli izrično, to ipak ne može biti dvojbeno, da se pokojnik u Cibalama nije nalazio u djelatnoj službi. Sasma sigurno neaktivan bio je stari gospodin Marcus Herennius Valens, rodom Solinjanin, kojemu se je spomenik sredinom studena 1891. u vrtu profesora Josipa Riesela u Njemačkoj ulici (sl. 49 K) iskopao. Ogromni taj spomenik (2'46^m visok) predočuje nam pokojnikovo poprsje i priopćuje njegovu vojničku karijeru, koja se je kretala u čednim prilikama. Od svojih 75 godina proboravio je u vojničkoj službi 55; kada je naime doslužio kao legijonar ostao je dalje na poziv cara (evocatus) kod 11. klaudijske legije u kojoj je obnašao čin centurijona (kapetan), a u tom činu još je i službovao dvaputa u prvoj legiji Adiutrix, pa u drugoj Adiutrix, petnaestoj Apollinaris i četvrtoj Flavia, u kojoj je bio dotjerao samo do centurijona hastata posteriora pete kohorte. Spomenik mu je podigao njegov libertinac i baštini M. Herennius Helius².

Gradske uredbe u rimsko doba. O pravnom položaju rimskoga grada Cibala govore dva napisa. Jedan od njih nalazi se na zavjetnom žrtveniku, koji se je našao g. 1772., kada se je kopao temelj za vinkovačku rimokatoličku crkvu, dakle na mjestu, gdje je i u rimsko doba moralo stojati neko svetište. Spomenik je posvetio božanstvima Liberu i Liberi neki Marcus Ulpus Fronto Aemilianus, koji je bio gradski vječnik (decurio) municipija Cibala³. Drugi neki dostojanstvenik cibalski podigao je u Pečuhu (Sopianae) nekakov spomenik sa zavjetnim napisom, od kojega se je u novije doba pri obnavljanju tamošnje stolne crkve našao jedan ulomak. Po dopunjenju u Corpusu⁴, koje u ostalom nije ni najmanje sigurno, bio je dotičnik, kojemu se ime nije sačuvalo, svećenik doljnjo-panonske pokrajine, a osim toga možda duovir (načelnik) ili augur kolonije Cibala. Spomenik je podigao zajedno s jednom osobom, koja se zvala Marcellianus ili Marcelliana, a koja je svakako bila s njime u nekom rodbinstvu.

¹ CIL III 3268: D. m. | C. Aponio. Mem | mio. Celeri. tribu | no. militum. leg | primae. Italicae. Julia | Pia. co(n)iugi. bene | merenti. et. Aponia | Gallitia. frat(i). Nalazi se u Vinkovcima pred zgradom kotarske oblasti.

² CIL III 13360: D. m. | M. Herennio | Tromentina Valenti | Sa[l]ona. evocato | leg. xi. cl. 7. leg. eiusd. | 7. leg. i. adi. 7. leg. ii. adi. | 7. leg. xv. apol. 7. leg. iteru(m) | i. adi. 7. leg. iii. fl. coh. v. | h[ab]st. post. stip. l. v. | vivit. annis.

lxxv | M. Herennius. Helius | libertus. et. heres. | patrono b. m. f. c | h. m. h. n. s. Nalazi se u narodnom muzeju u Zagrebu. Sr. o tom spomeniku moj članak u Viestniku hrv. arh. dr. XIV (1892) str. 33 i sl.

³ CIL III 3267: [L]ibero. et | Liberae. sac | M. Ulp. Fronto | Aemilianus. dec | mun. Cib. l. fec. Nalazi se u Vinkovcima pred zgradom kotarske oblasti.

⁴ CIL III 14038: . . . [sacerdos] | p. P. inff. u vir (?) ili aug.(?) | [col. Cib[alae]. cum Mur] | cellia[no fil.] | v. s. [l. m].

U ova dva napisa Cibalae se jedanput nazivlju municipium, a drugi put colonia. To su oznake za gradske općine sa rimskim građanskim pravom, pa je u carsko doba municipium bio niži, a colonia viši neki stepen. Da li je tu, i u čem je, postojala znatnija razlika, nije poznato; možda su gradsko vijeće i narodna skupština u kolonijama posjedovali neke veće povlastice. U doljnjoj Pannoniji je naročito car Hadrijan, boraveć opetovano osobno u pokrajini, mnogo toga na dunavskom limesu organizovao. Tako je n. pr. Mursu (Osijek) podigao na koloniju¹, a jaka dunavska braništa Aquincum (Stari Budim) i Carnuntum (Deutsch Altenburg kod Beča) na municipija. Više je nego vjerojatno, da je municipalno pravo podijelio i nekim drugim važnijim mjestima, a među njima i Cibalama.

Iz pećuhskoga napisa doznajemo, da su Cibalae bile „colonia“, a bile su to najkasnije od vremena cara Severa Aleksandra (222—235)². Kolonija je naime imala aurelijski pridjevak, a po tom nema sumnje, da joj je kolonijalno pravo podijelio jedan car, koji je imao aurelijsko gentilno ime. Najvjerojatno je, da je taj car bio Caracalla (suvladar svoga oca Septimija Severa 196—211, samovladao 211—217), jer se opaža, da su baš u doba njegova i njegova oca vladanja u podunavskim pokrajinama mnoga mjesta dobila bilo municipalno bilo kolonijalno pravo. Nije naravno isključena mogućnost, da su rimski Vinkovci poradi svoje važnosti mogli prije postati kolonijom, a tu bi se smjelo pomišljati na aurelijevske careve Marka Aurelija (161—180), pa na Antonina Pija (138—161) i Commoda (180—192). To pitanje u ostalom mora ostati neriješeno, dok se ne bude našao koji spomenik, koji će više svjetla donijeti.

Među gradskim uredbama bila je u rimskim Vinkovcima već i družina dobrovoljnih vatrogasaca, koji su u rimsko doba bili svrstani u *collegia fabrum et centonarium*. Jedan veći ulomak kamena s napisom, koji se je prije kakvih 40 godina našao na Krnjašu, spominje nekoga Publija Aelija Va . . . , rodom Cibaličana, koji je možda bio quinquennalis ili quaestor obijuh kolegija u doba, kada je grad već bio kolonijom³.

Jedan zavjetni spomenik, valjda doljnji ulomak žrtvenika, posvećena nekomu božanstvu, našao se je g. 1871., kada su se kopali temelji za dogradnju bivše vojničke škole i domobranske kasarne (parc. br. 1336; sada pučka učiona). Taj ulomak ima u toliko neku važnost, što je jedini datirani spomenik iz Vinkovaca, a potječe iz g. 233, kada su bili rimski konzuli Maximus (po drugi put) i Paternus⁴.

Rimski grad. Na mnogo mjesta unutar opisanih gradskih šamceva našlo se je ostanaka rimskih građevina i po gdje koji predmet, a po tom se mogu zaključiti stavljati o kulturnim prilikama, što su u rimsko vrijeme u doljnjoj Pannoniji vladale. Vjerojatno je, da je grad bio prilično napučen, pa da je imao

¹ Sr. Brunšmid Colonia Aelia Mursa u Vjesniku n. s. IV str. 23 i sl.

² CIL VI 2883.

³ CIL III 10253, u vinkovačkoj gimnaziji: De . . . | P. Ael. Va | Cibal. qu . . .

[coll.] | fabr. col. [Cibal. item] | cento. col[. . .
Dopunjenje je nesigurno.

⁴ CIL III 10254; u Vinkovcima u zidu pučke učione: . . . ni . . . | v. s. l. m. | Maximo et Pa | terno cons.

tijesne ulice sa kućama na više spratova, koje su se nizale jedna uz drugu. Stoga je grad, koji je obuhvatao samo od prilike jednu četvrtinu današnjih dosta raštrkanih Vinkovaca, mogao imati veći broj pučanstva, nego što ga ima današnje mjesto.

Za gradnje služile su Rimljanima većinom cigle, a kamen, koji se je teže dobavljao, samo je iznimice rabio u građevne svrhe na javnim i odličnijim privatnim građevinama, te na nadgrobnim spomenicima. Katkada su neuporabivi arhitektonski i figuralni ulomci bili uzidani u temeljne zidove.

Cigle, koja je ponajviše bila veoma dobro pečena, bilo je razna oblika i veličine. Najviše upadaju u oči velike oblongne ploče ($45 \times 32 \times 7^{\text{cm}}$), od kojih su veoma često sagrađene grobnice, kojima gornji otvor pokrivaju komadi od dvostruke širine. U Vinkovcima nije bilo ciglana vojničkih odjela, i to valjda stoga ne, što tu nikada nije nijedan rimski vojnički odjel štacijoniran bio. Privatne domaće ciglane u pokrajinama obično nisu pečata na svoje proizvode utisnule. Iz Vinkovaca poznajemo samo dvije cigle sa tvorničkim pečatom. Jedan je bio na cigli, koja se je našla ljeti g. 1772., kada se je kopao temelj rimokatoličke crkve, a glasilo je po izvještaju redovitoga fiškala srijemske županije Ivana Paxya¹ DEC IMP Meni je međutim vjerojatno, da su to dva razna pečata, koji su se nalazili možda na više primjeraka kod gradnje crkve nađene rimske cigle. IMP nije drugo, nego obični pečat iz mursijskih carskih tvornica, koji se na rimskoj cigli u Osijeku češće nađe. Pečat DEC našao sam na ulomku rimske cigle pred jednom kućom od prilike na sredini desno u kolodvorskoj ulici u Vinkovcima. Pečat u t. zv. tabuli ansati je 95^{mm} dug i 26^{mm} visok. Cigla je u narodnom muzeju.

Jednom vrstom tanjih ciglenih ploča oblagali bi se zidovi i stropovi. Te su cigle bile na površini sprovedene valovitim žljebićima, da se uzmogne maz bolje prihvaćati. Podovi bi se ili nabili ili patosali ili taracali bilo kamenom bilo ciglom razna oblika. Često se nađu podovi taracani malim osmerobridim ciglicama, a našao se je takov pod i u Vinkovcima u dvorištu gostione „kugli“ (k caru austrijskomu), gdje su ciglice bile 64^{mm} vis. i 56^{mm} šir. Gdje koje prostorije znale su biti i mozajicima popodene, gdje su se raznobojnim kamenčićima (najobičnije su boje crvena, tamnomodra, bijela i žuta) izveli geometrijski ili figuralni likovi. Narodni muzej ima iz moje zbirke veći ulomak takova mozajika iz neke rimske zgrade u predjelu Kanovcima na desnoj strani Bosuta, ali mi mjesto, gdje se je našao, nije poblizje poznato.

Krovovi bi se pokrivali velikim tanjim pločama (tegulae), koje su na obje dulje strane imale letvičaste nastavke. Kuburama (imbrices) prekrivale bi se pukotine između letvica dvijuh uporedo položenih ploča, da ne može prokisavati.

Osobita vrst pačetrovinastih šupljih kalica rabila je u svrhu zračnoga grijanja i za odvođenje vode. Rimljani naime nisu imali u svojim sobama peći, nego je kod njih bilo u običaju centralno grijanje.

¹ Pray Collectanea T. XVIII n. 12 u zbirci rukopisa sveučilišne biblioteke u Budimpešti.

Sr. Arch. epigr. Mitth. VI (1882) str. 142. CIL III 10703.

Sve ovdje navedene vrste ciglje našle su se u Vinkovcima, gdje je u rimsko doba sigurno bilo ciglana, koje su ih proizvodile.

Mnogo su Rimljani držali do zdrave pitke vode. Gdjegod je bilo potrebno i moguće, načinili bi vodovode, te bi vodu katkada i iz velike daljine dovodili. Da li je u Vinkovcima bio vodovod, kao što je n. pr. bio u Sisku i Mitrovici, nije poznato, a ne može se smatrati dokazanim po tom, što se je prigodom gradnje željezničke pruge Vinkovci—Mitrovica blizu potoka Ervenice našao jedan manji ulomak vodovodne cijevi od olova (325^{mm} d., sa promjerom od 50^{mm}).¹ Mnogo je vjerojatnije, da su si Rimljani pomogli iskopavajuć i uzidujuć zdence, kao što se to i danas u Vinkovcima čini. Dosele međutim nije nijedan rimski zdenac sigurno ustanovljen. Cisterna u rimsko doba po svoj prilici u Vinkovcima nisu imali.

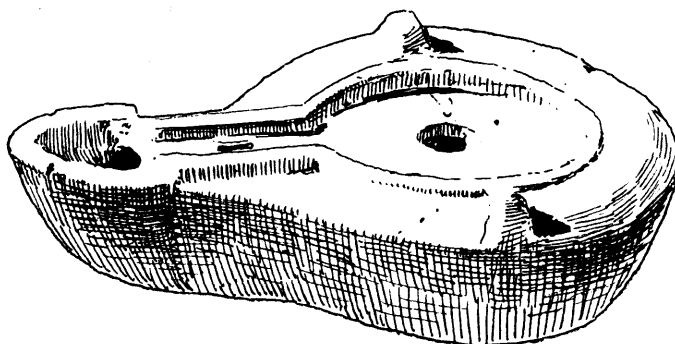
U rimskim naselbinama redovito se nailazi na prostorije za kupanje. Čini se, da se je u Vinkovcima na kupelj naišlo prije jedno pedeset godina u vrtu gostione k crnom konju i susjednom vrtu nekadanje Alkovićeve kuće (sl. 49 P) u Jelačićevoj ulici. Po pripovijedanju bio se je tu otkopao bassin sa ogromnim jednim kamenom, koji se je ostavilo u zemlji, jer ga je bilo preteško izvaditi.

Da je u tako znatnom gradu, kao što su bile Cibala, bilo zanatlija svake ruke, koji su nastojali da udovolje potrebama svojih sugrađana, prilično bi sigurno bilo, sve da nam i nisu ostavili tragova svoje

djelatnosti. Ti tragovi jesu sprave, koje pojedinim zanatlijama u njihovu poslu služe, i predmeti što ih oni izvode. Potonji se dakako samo onda sačuvaju, ako nisu od prolaznoga materijala, a češće se može i podvojiti, jesu li u mjestu načinjeni ili od drugud doveženi. Svakako je u Vinkovcima bilo lončara, a posvjedočava to jedan zemljan kalup gornje strane jedne rimske lampice (10×7.5×2^{cm}), koji je g. 1878. nađen u Suratlićkinom (sada Mirosavljevićevom) vrtu u Krujašu. Prema tomu moglo bi se zaključivati, da se je jedan dio lampica, od kojih muzej iz Vinkovaca ima 6 komada, u Vinkovcima i pravio. Tvornički pečati na vinkovačkim lampicama jesu:

a. CERIALIS na jednom primjerku iz groba kod Pollaka na lenijama,

b) FORTIS na jednom primjerku nađenom kod gradnje Stenglove kuće u dugoj ulici i na jednom nađenom prigodom gradnje gimnazijske zgrade g. 1878.

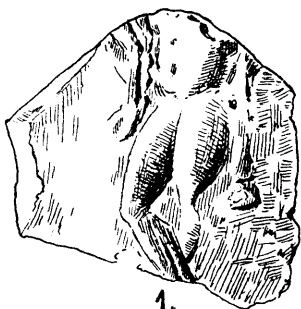
Sl. 55. Rimska zemljana lampica iz Vinkovaca. Nar. vel.

¹ Iz jedne bilješke kapetana Stj. Schulzera Müggenburškoga doznajem, da se je u dvorištu stolara Schellenbergera osim kamenja (nadgrobni spomenik C. Aponija Memmija

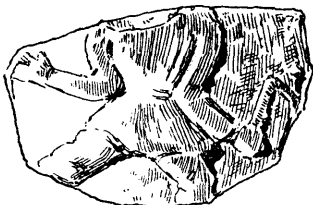
Celera) i cigle našlo i do dvije cente kositrenih (valjda olovnih) cijevi od vodovoda, koji se je na susjedno zemljište nastavljao. Tamo je bilo rimsko groblje!

c) **SEXTI** na jednom primjerku iz groba u sadanjem imovinskom vrtu kod „žabe“ (sl. 55). Jedna lampica (iz nekadanje Stojanovićeve zbirke) nema pečata, a od jedne od Štengla ima samo prednji ulomak.

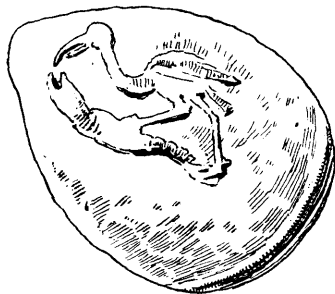
Pojedini komadi rimskih zemljanih posuda iz Vinkovaca spomenuti će se na svom mjestu, a ovdje samo općenito napominjem, da su to upoprijeke dobro pečeni proizvodi sa ukusnim oblicima; gdješto je valjda kod kuće načinjeno, a gdješto od drugud uvezeno. Naročito ovo vrijedi za posude od aretinske zemlje (terra sigillata), koje su se najprije izvodile u Arreciju u Italiji i na daleko razvozile.

1.

2.

3.

Sl. 56. Ulomeci posuda od aretinske zemlje sa likovima. Iz Vinkovaca. Nar. vel.

Kasnje je bilo tvornica i u Galliji i Germaniji. U Vinkovcima se je od ovakvih posuda, kojima se površina ljeska crvenilom pečatnoga voska, našlo samo ulomaka, većinom sa reljefnim ukrašom. Na jednom ulomku (sl. 56, 1) raspoznaje se mladoliko — kako se čini žensko — tijelo, koje samo nepotpuno, omata lepršeci himation; na drugom (sl. 56, 2) vidi se snažna stupajuća muška figura sa bičem u desnoj ruci (kočijaš?); na trećem (sl. 56, 3) čini se, kao da se neka roda bori sa velikim gušterom. Na ostalim ulom-

cima vide se dijelovi koje životinjskih figura koje ornamenata.

Valjda će uvezen proizvod biti i gornja polovica jednoga zemljanoga kipića božice Aphrodite (sl. 57) u zbirci g.

Nikole Jankovića, veleposjednika u Vinkovcima. Božica je prikazana sa stephanom u kosi, gdje drži podignutom lijevom rukom himation, što ga je sa sebe skinula. Visina ulomka, kojemu manjka doljni dio počam od desnoga

Sl. 57. Aphrodita. Ulomak zemljana kipića iz Vinkovaca. $\frac{3}{5}$ nar. vel.

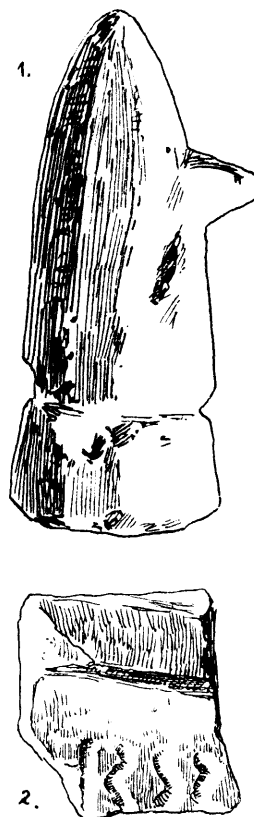
lakta i lijevoga boka, iznosi 0'10^m. Nađen je g. 1896. u Krnjašu.

Domaći proizvod valjda je bila smeđa jedna posuda, od koje se sačuvao malen ulomak (sl. 58, 2), na kojem su prije pečenja bila zaparana neka slova, kako se čini {RSZ}.

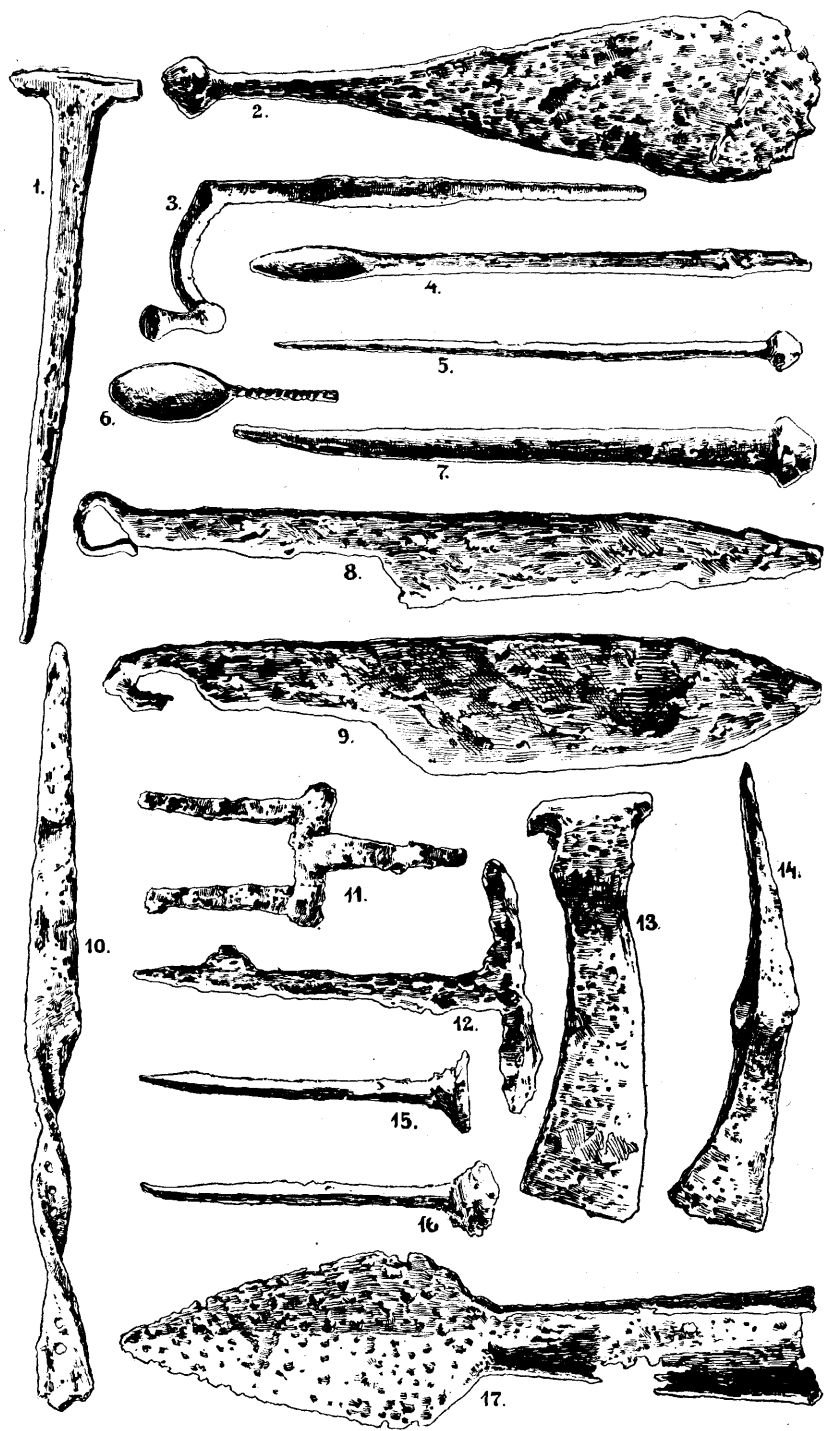
I od poznatih bikoničkih i okruglih uteza, koji se obično nazivlju ili prešljernima ili utezima sa ribarskih mreža, našlo se je u Vinkovcima nekoliko ukusnije izvedenih primjeraka, koji bi mogli doseći i do rimskoga vremena.

Da se je sakupilo više starinskih ostanaka, nego što se to do sada učinilo, moglo bi se i o drugim obrtima, pa i o kulturnim prilikama starih Cibala u opće, potanje govoriti i zaključke stvarati. Prema današnjem stanju stvari mislim, da ću najbolje učiniti, ako se redom pozabavim pojedinim nalazištima i spomenem predmete, što su se na njima našli. Ipak ću ovdje da navedem nekolike željezne predmete, koji su služili kao alat, a koji su na slici 59. naslikani. Br. 13 je obična željezna sjekira (ascia), 223^{mm} d., koja se je g. 1895. našla 1^m duboko u zemlji, kada se je kopao podrum u dvorištu mojega bratića Stjepana Brunshmid. Br. 14 željezni nadžak (dolabra), 248^{mm} d., obična tesarska sprava, sastojeca od sjekire i budaka, nađen je u njemačkoj ulici, navodno u grobu. Br. 4. je žličasto svrdlo iz groba u zvoničkoj ulici. Br. 2. finije dljeto iz groba u Pollakovom vrtu na lenijama. Br. 8, 9 i 10 su noževi sa dršcima, a br. 17 je željezni raonik sa rimskoga pluga, 365^{mm} dug. Br. 1, 5, 7, 12, 15 i 16 su kovani željezni čavli. — Kako se je u rimsko doba željezo u trgovačkom prometu dobivalo, vidi se na jednom velikom komadu tvari (sl. 60), koji se je g. 1901 u ulici Ervenici iskopao. Tvar je bila saljevena u nepravilnu kocku od 35 × 29 × 25^{cm}, koja je preko 100 kgr. teška.

Među vinkovačkim našašćima rimskih starina jedno je od najvažnijih ono, što se je učinilo u proljeću g. 1897 u vrtu gospođe Josipe Kezman u njemačkoj ulici (sl. 49 J). U neposrednoj blizini dvorišne zgrade iskopavali su radnici zemlju, koja je za nešto trebala, pa u dubljini od 1·70m naiđoše 24. ožujka na nekakov 1·80m dug i 1·50m širok zid, koji je sam za sebe sačinjavao neku cjelinu, ne nastavljaću se na nijednu stranu dalje. Zid je na 0·40m visine sadržavao u pet redova rimsku ciglu, vezanu čvrstim rimskim mazom; doljni dio na 0·60m visine bio je sljeven zid (Gusswerk), sastojeci od neke vrste cementa i kamena, a kao građevni materijal zanj su služili ulomci mramornih kipova (Poseidon i Herakles), raznih arhitektonskih komada sa nekakove građevine, pa ulomci spomenika sa napisima i od jednoga ili više sarkofaga. Ovaj zid (sl. 61), koji je možda služio kao temelj nekakovu spomeniku, u mojoj je prisutnosti otkopan do svoga doljnjega lica, koje se je nalazilo u 2·70m ispod sadanje razine zemlje. Osvjedočiv se, da je pun antiknih spomenika, dao sam ga demolitirati i oprezno komad po komad izvaditi. Na najnižem mjestu ležao je pokidan Poseidonov kip, kojemu je glava na sjevernoj strani zida van virila; Heraklov kip, kojemu je glava namjerice odlomljena bila, ležao je prema južnoj strani zida, i to tako, da se nije ništa od njega moglo viditi, dok se nije sav građevni materijal skinuo, koji je povrh njega ležao.

Sl. 58. Rimski zemljani predmeti iz Vinkovaca. Nar. vel.

Sl. 59. Rimski željezni predmeti iz Vinjovaca (6 od bakra). 13, 14 i 17 u 1/4 nar. vel., a ostali u 1/2 nar. vel.

Zid u Kezmanovičinom vrtu izvan svake je sumnje bio iz rimskoga vremena, ali valjda iz kasnijega razdoblja, kada je u Cibalama kršćanstvo bilo jedinom vladajućom vjerom. Kipovi božanstva, koja su po svoj prilici negda u kojem cibalskom hramu kao kulturni likovi u porabi bili, pa onda ulomci sarkofaga i javnih spomenika, u pogansko se doba ne bi bili smjeli upotrijebiti kao građa za kakov temelj, a da se to po antiknom shvaćanju ne bi smatralo svetogrđem. Prema tome zid po svoj prilici nije sagrađen prije Konstantinova vremena; vjerojatno još nešto i kasnije, u doba, kada su kipovi poganskih bogova bili iz svojih hramova izbačeni. U novije doba — možda prije par stotina godina — gornji je dio građevnoga materijala izvađen, da se iznova upotrijebi, a ostatak pokrio je nasap od skoro 2^m debljine.

Iz spomenutoga zida potječu slijedeći predmeti, koji su se za narodni muzej u Zagrebu nabavili:

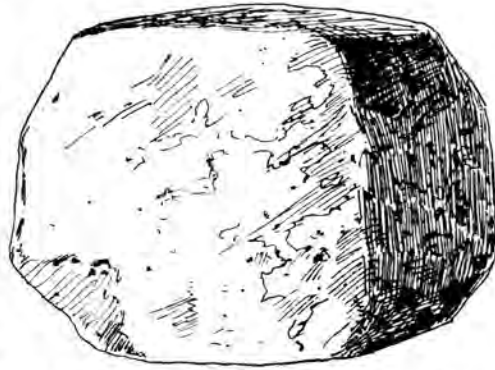
1. Poseidon. Kip od bijeloga krupnozrnoga mramora (sl. 62). Visina sačuvanoga dijela 0.92^m, što bi odgovaralo potpunomu liku u visini od *1.23^m, dakle od prilike dvjema trećinama naravne veličine.

Manjka:

cijela desna ruka počam od ramena zajedno sa trozubom; baza sa obje noge počam ispod koljena, ali je od lijeve sačuvan jedan ne pristajući komadić listova; rep delfina. Otučen je: komad kose površ desne strane čela, čelo, nos i prsti lijeve ruke. Prelomljena je: lijeva ruka tri

puta, pa lijeva noga ispod kuka. Sa tri željezne šipke kip je pričvršćen na svoj novi kameni podstavak.

Snažna posvema neodjevena muška figura čvrsto je stala na desnu nogu, a

Sl. 60. Kockast komad željezne tvari iz Vinkovaca. Rimsko doba. 1/8 nar. vel.

Sl. 61. Rimski temelj u Vinkovcima sa uzidanim kipovima.

lijevu je podigla i uprla o nesačuvani kamen ili brod. Na koljenu te noge počiva lijeva ruka, u kojoj bog drži delfina, kojim je atributom označena njegova vlast nad morem i svim onim, što u moru prebiva. Manjkajuća desna ruka, koja je bila u vis podignuta, držala je drugi Poseidonov atribut naime trozub (*τρίκλινα*).

Vinkovački kip je replika poznatoga tipusa Poseidonova lika sa motivom uprte noge, što ga je po običajnom shvaćanju stvorio kipar Lysippos, suvremenik Aleksandra Velikoga. Rađen je valjda po dobrom slikovnom uzorku, jer premda je posao slab, — kako se to kod djela iz provincijalne klesaone rimskoga carskoga doba drugačije i ne može očekivati — to kip ipak iz neke udaljenosti čini prilično povoljan utisak. U svojim glavnim motivima najviše sjeća na figuru u villa

Sl. 62. Mramorni kip Poseidona iz Vinkovaca. $\frac{1}{12}$ nar. vel.

Sl. 63. Mramorni kip Herakla iz Vinkovaca. $\frac{1}{15}$ nar. vel.

Albani u Rimu (Overbeck Atlas XII 30), a od poznatoga lateranskoga kipa razlikuje se po tom, što se je bog upro o svoje uporište lijevom nogom, mjesto s desnom. Forme su samo u glavnim potezima izvedene i dosta nedotjerano ugladene. To naročito vrijedi i za bujnu kosu i u čupe poredanu bradu, na koju se brci tako spuštaju, kao da se htjelo označiti, da su vlažni. U slabo plastički označenim očima zjenica je izdubljena. Detalji su na kipu po svoj prilici bojom jače istaknuti bili, ali boji danas više nema traga. Stražnja je strana, kao obično, u izvođenju posvema zanemarena, jer je kip negda bio uza zid smješten, tako da se od ostrag nije mogao vidjeti.

2. Herakles. Kip od bijeloga krupnozrnoga mramora (sl. 63); visina

bez baze 1·13m. Širinom na dvoje prelomljena i opet prisastavljena oblongna baza je 0·70m široka, 0·40m duboka i 0·10m visoka.

Manjka: cijela desna ruka i lijeva počam od gornje trećine nadlaktice; desna noga počam od kuka, pa sve do članka; stražnji komad stegna lijeve noge; gornji okrajak tobolca; gornji dio pećine s lavljom kožom; ugao baze na desnoj strani. Odlomljena je glava s vratom. Lijeva je noga na tri mjesta prelomljena, a prelomljena je i baza između lijeve noge i pećine. Okrhani su prsti i jedan dio lijeve noge. Restaurator svoj je posao loše izveo, nagnuvši kip previše na lijevo i okrenuv lijevu stranu previše napred.

Snažna muška neodjevena figura zamišljena je tako, kao da je baš stala; tijelo je cijelom svojom težinom počivalo na desnoj nogi, a u koljenu svinuta lijeva bila je nešto otraga. Glavu, koja stoji na kratkom debelom vratu, pokriva kraća kovrčasta kosa, a u kovrčice je naređena i brada. Od desnoga ramena spušta se preko jakih prsiju prema lijevom pazuhu remen tobolca, koji povrh desnoga ramena proviruje. Desna ruka, koja nije sasvim pristajala uz tijelo, čini se kao da je bila podignuta, pa je valjda držala luk: spuštena lijeva ruka, valjda u laktu svinuta, upirala se o buzdovan, oko kojega je bila omotana lavlja koža, od koje kao da se raspoznaju ostanci na pećini, što se do figure nalazi.

Sl. 64. Eros. Ulomak reljefa iz Vinkovaca. $\frac{1}{7}$ nar. vel.

Dosta nedotjerana radnja, od prilike iz iste klesaoine i istoga vremena, kao što je i Poseidonov kip.

3. Eros (sl. 64). Ulomak ploče od numulitnoga vapnenjaka, 0·43m vis., 0·29m šir., 0·22m deb., naokolo okrhani. Napred okrenut posve neodjeven stojeći Eros, u visokom reljefu, sa spuštenom bakljom u desnoj ruci. Manjkaju: obije noge, lijeva ruka od polovice nadlaktice i stražnji dio glave, koja je odlomljena i otučena.

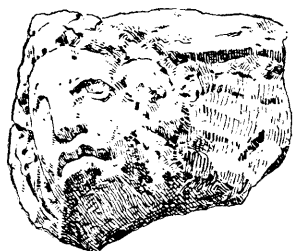
Sl. 65. Rimski arhitektonski ulomci iz Vinkovaca. $\frac{1}{10}$ nar. vel.

Dekoratívna radnja. Po svoj prilici ulomak od sarkofaga.

4. Ulomci završnoga vijenca (sl. 65) s neke zgrade ili spomenika, urešeni astragalima i palmetama, 0·19m visoki. Od vapnenjaka. Tri veća ulomka imaju duljinu od 0·37, 0·37 i 0·35m; dubljina je iznosila preko 0·56m. Osim toga sačuvala se i dvije veće i jedna manja krotina s istoga završnoga vijenca. Radnja dosta surova i nejednaka.

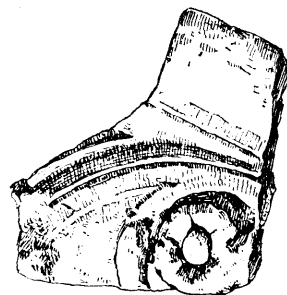
5. Ugao arhitektonskoga završnoga vijenca (sl. 66), 0·19m vis. Ženska glava sa bujnom kosom, u kojoj kao da se nalazi vijenac. Od vapnenjaka. Surova radnja.

6. Ulomak korintske baze od vapnenjaka (sl. 65 gore na sredini), 0·125m vis.; gornji promjer preko 0·21 m.

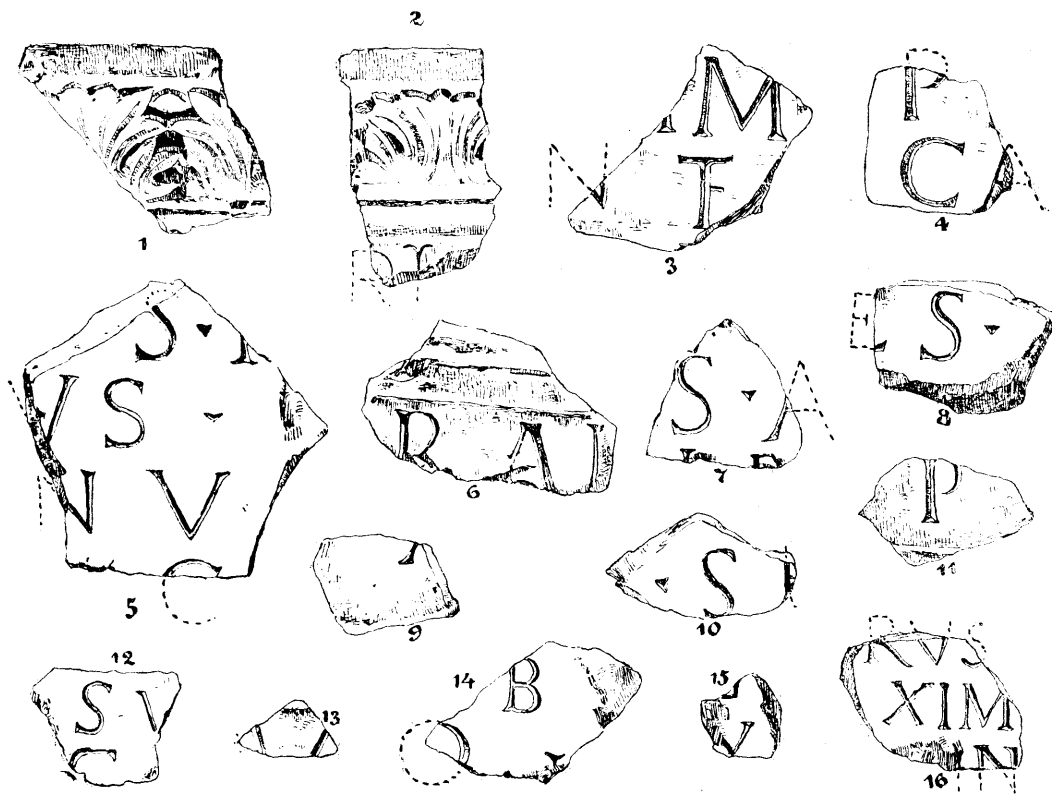

Sl. 66. Rimski arhitektonski ulomak iz Vinkovaca. $\frac{1}{7}$ nar. vel.

7. Ulomak od stranice jednoga ornamentima urešenoga sarkofaga (sl. 67), 0·35m vis., 0·27 šir., 0·10m deb. Ispod gornjega na 0·155 m odskakućega ruba, na kojemu se nalazi ostatak četverouglaste udubine (0·085 m dub.) za pričvršćenje poklopca: reljefna hvoja i velika rozeta. Lijevo dole pristaje jedan manji ulomak, koji nije naslikan.

Sl. 67. Ulomak sa rimskoga sarkofaga. $\frac{1}{9}$ nar. vel.

Sl. 68. Ulomci sa ornamentima i slovima. Iz Vinkovaca. $\frac{1}{10}$ nar. vel.

8. Gornji palmetama urešen ulomak sa sarkofaga (sl. 68, 1), 0·27m d., 0·19 vis., 0·11 deb.

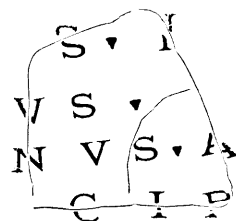
9. Petnaest ulomaka sa slovima (sl. 68, 2—16), od kojih dva (br. 5 i 7) pristaju jedan uz drugi, dajući cjelinu prikazanu na strani 143.

U prva tri retka kao da se krije ime i naslov nekoga cara, a u 4. retku nalaze se ostanci od slova CIB ili CIP. Istomu spomeniku valjda spadaju još i ulomci br. 6 i 8-14, kojima debljina varijira između 0.105 i 0.16m; komadi su u ostalom ostrag otučeni, te su svi bili još deblji. Slova su od prilike II. ili III. stoljeća i velika tako, da bi se moglo pomišljati, da su to ulomci nekoga javnoga spomenika. Br. 6 i 13 su od gornjega ruba, a br. 11 od donjega.

Br. 2-4 spadaju valjda skupa, pošto im je debljina od prilike jednaka (0.07-0.08m). 2 sa slovima {R I} i palmetama upućuje, da bi ti ulomci mogli pripadati jednomu sarkofagu.

Ulomak br. 16 u potezima slova ima sačuvanu antiknu crvenu boju (minium). Visina 0.15, širina 0.20, debljina 0.12m. U 1. retku lako se može nadopuniti [Seve]rus, a u 2. [ma]xi[m]us]. U 3. retku ispred slova N ima ostatak vertikalne haste, dakle od slova H, I, M ili N. — Ovamo spada možda i ulomak br. 15.

Kada se je g. 1890. sjeverno do Kezmanovičine kuće gradila kuća gosp. dra. Đoke Milašinovića, općinskoga lječnika (parc. br. 966), kojom su se zgodom kopali veoma duboki temelji i velika pivnica, pojavi se mnogo cigle i kamena; jedan velik tesani kamen u skoro 3m dubljine morao je ostati u zemlji, a i u pivnici se još danas vidi nekakov zid. Predmeta se je malo našlo, a med njima spominjem: 1. Mala glinena posudica za salijevanje kovina, 45^{mm} vis., sa tri izljeva. 2. Mala valjkasta staklena bočica, 62^{mm} vis. 3. Tri narebrena zrna iz niza od modroga neprozirnoga stakla; promjer 18^{mm}. 4. Koštana ukosnica (sl. 69, 7), 98^{mm} duga, sa polumjesečastim nastavkom. 5. Bronsan uresni čavao sa velikom plosnatom glavicom. Više komada bakrenih novaca. Našao se je tu i jedan krasno patiniran nepotpun okresač (Lichtputzer), koji naliči na slične sprave kasnijega doba.

U dugoj ulici morala se je g. 1886 naslaga rimskoga naspa (sedre) otkopati do dubljine od gotovo 4m, kada se je kuća moga bratića Eduarda Stengla (parc. br. 742; sl. 491) gradila. Po tom naspu našlo se je razasuto i rimskih novaca i starina, med ostalim: 1. Vaza (sl. 70, 3) sa dvije ručice (jedna fali), širokim otvorom i uskim dnom; od crvene zemlje, a sjajno-crvenim firnisom prevučena; 124^{mm} vis.; polupana i nepotpuna. 2. Vaza zvonolika oblika (sl. 70, 4) od crvenkaste zemlje, 117^{mm} vis.; pokidana i nepotpuna. 3. Zemljana lampica, 88^{mm} d. 30^{mm} vis., sa pečatom FORTIS; nerabljena. 4. Prednji dio slične rabljene zemljane lampice. 5. Koštana ukosnica (sl. 69, 2), 124^{mm} d., dole nepotpuna. 6. Koštana ukosnica (sl. 69, 6) sa kockastom glavicom, 52^{mm} d., dole nepotpuna. 7. i 8. Bronsane ukosnice sa glavicama u obliku sjedećih ptica (sl. 69, 1 i 9), 104 i 70^{mm} d.; veća dole nepotpuna. 9. Bronsana mindžušica u obliku tanke otvorene karičice; slomljena. 10. Malena bakrena žličica (sl. 59, 6), 60^{mm} d.

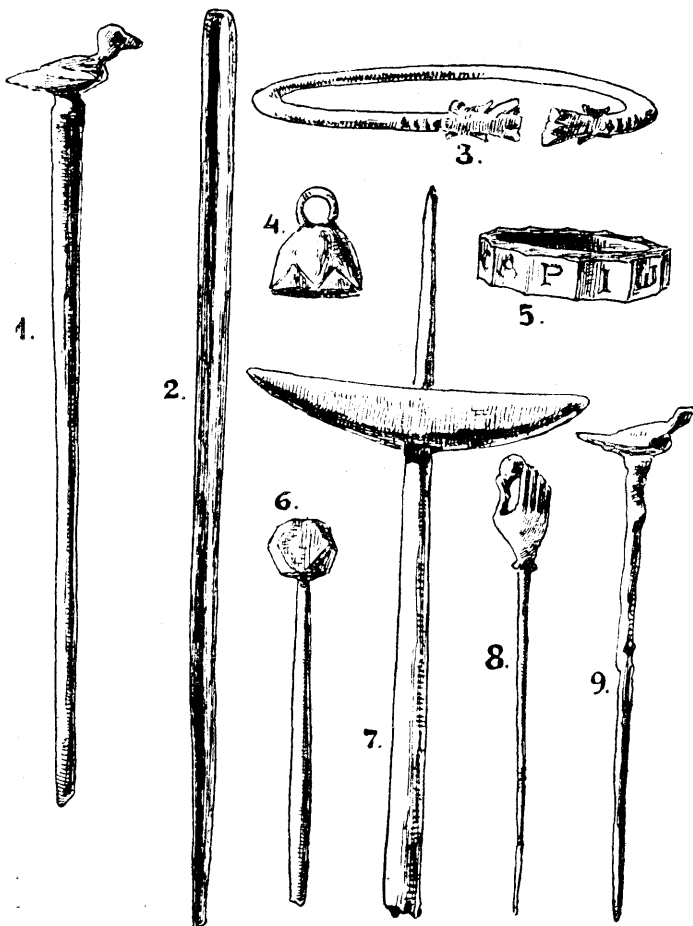
Iz duge ulice znadem nadalje, da se je rimskih predmeta našlo još u dvorištu Stjepana Brunschmida, kod gradnje kuća Maretičeve i dra. Lederera, te u rimskom gradskom šamcu od sv. Roka prama Bosutu. Iz toga šamca došlo je s mojom zbirkom u muzej: ulomaka od kasnohalštatskih pojasnih članaka; dvije bronsane fibule na oblik luka sa dugmencetima (Armbrustfibel), od kojih je jedna

59^{mm} d. bila pozlaćena, a druga 69^{mm} d. je pokidana; ulomaka od nekoliko fibula i od jednoga bronsanoga prstena i nekakov malen bronsan privjesak.

Iz srpske ulice poznajem samo nešto sitnjarija, ali se znade, da je tu zemlja puna rimskoga naspja, pa je vjerojatno, da bi se tu moglo naići i na temelje od zgrada. Kod dogradnje Georgijevićeve kuće (parc. br. 864) našlo se jedno jantarsko zrno iz niza i lijepo patiniran bronsan novac cara Nerona. U mojem kućnom vrtu (kbr. 264) našlo se je — osobito iza kiša — što ja pamtim

preko 200 komada rimskih novaca a tako se to nalazilo i nalazi i u susjednim vrtovima. Novci iz mogega vrta počimlju sa Hadrijanom, a sižu do Gracijana.

Najljepši rimski predmet iz Vinkovaca jedna je bronsana figurica Fortune (sl. 71 i 72), koja se je g. 1886. našla u vrtu dječjačke pučke učione u gospodskoj ulici (parc. br. 953 sl. 49 O), dakle neposredno blizu sjevernoga gradskoga zida. Sada je kao moj dar u narodnom muzeju. Vis. 122^{mm}. Manjkaju: kormilo u desnoj ruci i gornja polovica roga obilnosti. Figura pristaje lijevom nogom na zemlju, a desna je natrag postavljena. Odjevena je dugim jonskim hitonom, koji je na desnom ramenu i ruci sa šest okruglih srebrnih kopčica zakopčan. Na lijevoj je strani otkopčan, pa su uslijed toga prsa povrh grudiju, rame i komad leđa ostali goli. Himation, oмотan povrh lijevoga lakta,

Sl. 69. Rimski nakiti iz Vinkovaca. 4 i 5 zlato, 1, 3, 8 i 9 bronca, 2, 6 i 7 kost. Skoro nar. vel.

gužvasto silazi do desnoga boka, pa se onda nabrano penje prema lijevoj podlaktici, preko koje je prebačen. Na ponešto na lijevo nagnutoj glavi ukusno porredana kosa ostrag je svezana u čvor (krobylos), a po jedan se uvojak spušta iz zatiljka preko obijuh ramena na grudi. U licu, kojemu su oči negda bile srebrom izložene, raspoznaju se portretne crte, pa je opravdana pomisao, da je lijepa ova vinkovačka figura portret jedne rimske carice, koja se prikazala kao Fortuna.

Spuštena desna ruka držala je sada manjkajuće kormilo, a uz lijevo se je rame prislanjao sada odlomljeni rog obilnosti. Radnja je ukusna i izvrsna, a kipiće spada još u prvo stoljeće posl. Kr., kada se je slična frizura nosila. Patina je svjetlo-crnkasta.

G. 1891. kopao je jedan nadničar, koji je stanovao u kući gostione k dobromu pastiru u Relkovićevoj ulici, u tamošnjem vrtu (parc. br. 263; sl. 49 G)

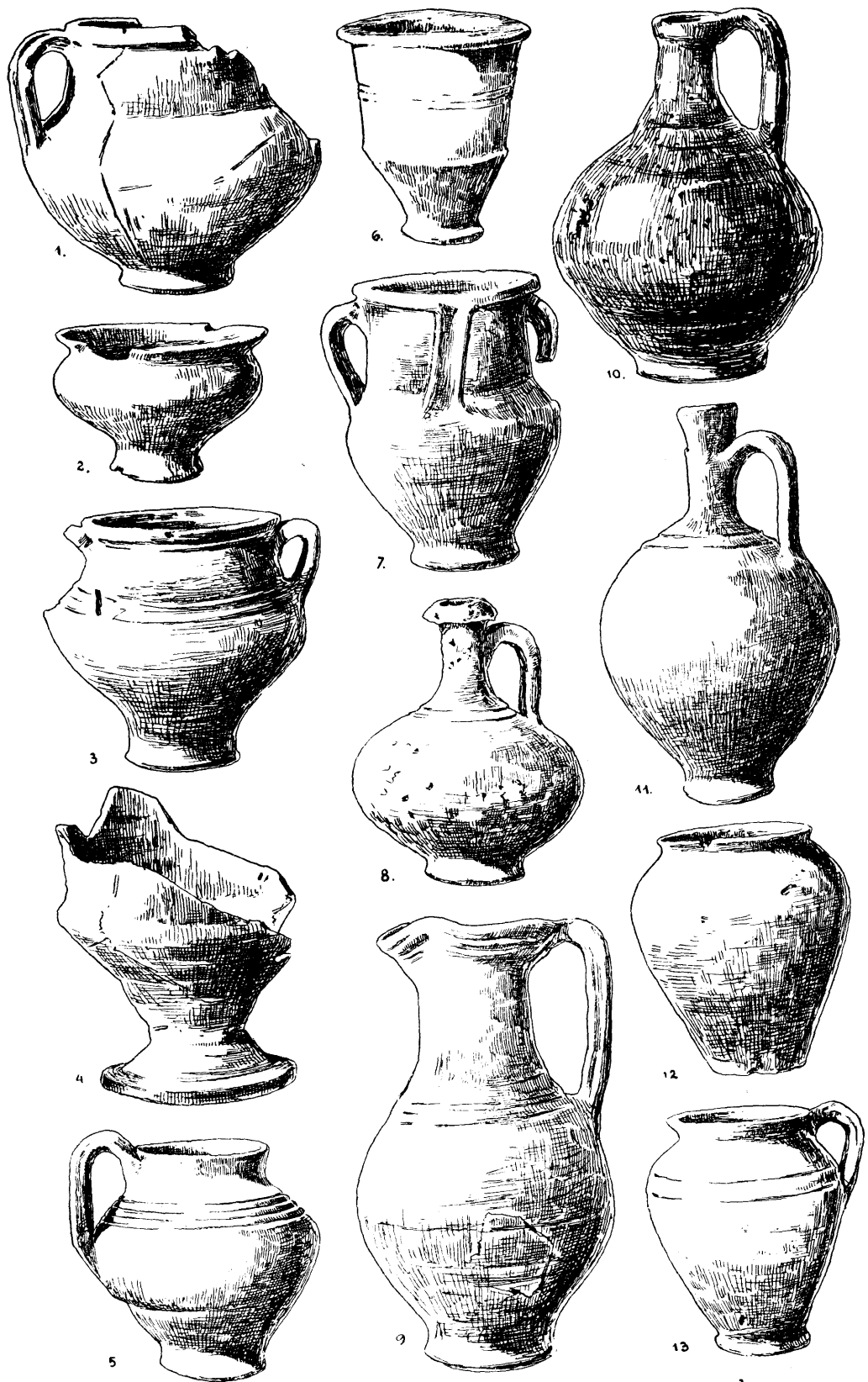

Sl. 71. i 72. Fortuna. Rimski bronsani kipiće iz Vinkovaca. Nar. vel.

tražec tobože zakopano blago, o kojem je sanjao. Blaga naravno nije našao, ali je otkopao temelje nekih zgrada rimskoga doba i iskopao tri predmeta, koje je meni prodao, tako da mu se je posao isplatio. Ti predmeti jesu:

1. Zdjelica (sl. 70, 2) od žutkasto-crvene zemlje, negda crvenom bojom nabojadisana, 64^{mm}vis.

2. Bronsan pečatni prsten sa umetnutom željeznom pločicom, u koju je bilo nešto gravirano.

Sl. 70. Rimske zemljane posude iz Vinkovaca. $\frac{3}{10}$ nar. vel.

3. Bronsan kipić (sl. 73), 120^{mm} vis. Prikazan je sasma neodjeven Eros, kako stoji desnom nogom na jednoj kruglji, na kojoj su urezani krstići; natrag metnuta lijeva noga lebdi u zraku. Desnu je probušenu ruku podigao u vis, a lijeva, također probušena, napred je ispružena. Obije su ruke negda nosile baklje. Lice je ponešto na lijevo okrenuto; kosa je povrh čela svezana u čvor, s kojega se dvije pletenice spuštaju u zatiljak; obijuh uha nestalo je u gustim uvojcima, koji lice zaokružuju. Na ledima su dva zarez za manjkajuća krila. Sasma slični bronsani kipići iz O-Szönya u Mađarskoj nalaze se u Trauovoj zbirci u Beču (Gurlitt u Arch. epigr. Mitth. II (1878) str. 152 br 23—26).

Na temelje rimskih kuća naišlo se je g. 1870 i u vrtu susjedne, za onda Šrankovićeve kuće, kada su se kopale rupe, da se usade stupci za loze.

Narodni muzej u Zagrebu posjeduje iz Vinkovaca još tri figuralne bronse i jednu olovnu pločicu, kojima nalazište nije pobliske poznato:

1. Aphrodita. Vis. 136^{mm}. Odlomljen: komad lijeve noge i lijevi uvojak. Patina uporabom vatre skinuta. — Sasma neodjevena božica pristajala je lijevom nogom na zemlju, a desnu je nešto natrag postavila. Lijevo rukom pokriva krilo, a ispruženu desnu kao da kani podići, da zakrili grudi. U kosi, s koje pada jedan uvojak na desno rame, ima stephanu. Kipić, koji je g. 1892. za muzej kupljen, nađen je navodno prije više nego 50 godina u polju spram Neudorfa.

2. Bikovlja glava od pozlačena bakra (sl. 74), 81^{mm} vis. Zauzdanu glavu sa kratkim rogovima ostrag zaokružuje list vinove loze, koji je desno i lijevo probušen, da ga se može o nešto prikovati. Na gornjem kraju list završuje

čvrstom djelomice odlomljenom karikom, a dole prelazi u nepotpuno lisno podnožje, kojim je glava na nešto pristajala. Služila je kao aplikacija na većem kovnom kotlu ili tronogu, a u onu kariku zahvatalo je negda jedno proveslo. Ova se je glava navodno našla prije jedno 40 godina u Ostrovu, nalazila se najprije u zbirki pokojnoga sapunara Petra Stojanovića, a poslije u mojoj zbirki.

3. Pijetao od bronsa (sl. 75), 132^{mm} vis. Stoji na 66^{mm} dugoj i 54 (ostrag

Sl. 73. Eros. Rimski bronsani kipić iz Vinkovaca. Nar. vel.

56^{mm}) širokoj ploči, koja na prednjoj strani ima 22^{mm} visok nastavak, na kojem je u okviru zarezan nerazumljivi napis *DIABONICVS*. Dugi rep iza lijeve noge posebnim je podupiračem poduprt. Podnožnom pločom na dva su mjesta prolazili čavli, kojima je na nešto prikovana bila. Navodno nalazio se je ovaj pijetao preko 100 godina u Georgijevićevoj obitelji, a kupljen je g. 1892 za narodni muzej.

4. Olovna pločica (sl. 76), 88^{mm} vis., 74^{mm} šir. i 4^{mm} debela; gore lijevo prelomljena. Povrh nekoga okvira na dva mjesta oblo izrezan nastavak, u kojem je na sredini na desno okrenuta veća riba (*Pompilos?*) između dviju četverotrakih zvijezda (zvijezde *Dioskura?*). U zaokvirenom prostoru u tri pojasa velik broj figura: Na sredini stoji na nekom podnožju napred okrenuta odjevena ženska figura, koja je ispruženim rukama uhvatila uzde dvaju konja, na kojima su s desna i lijeva dojašila dva hlamidama odjevena konjanika (*Dioskuri-Kabeiri*); onaj desno

Sl. 74. Blkavlja glava. Aplika sa rimskoga bronsanoga kotlića. Nar. vel.

Sl. 75. Pijetao. Rimska bronsana figurica iz Vinkovaca. Skoro $\frac{2}{3}$ n. v.

ima šiljatu kapu (*pilos*) na glavi. Čini se, kao da ovi konjanici adorirajući dižu po jednu ruku spram matronalne božice, što je med njima. Ispod konja leže na trbuhu ispruženo dvije — kako se čini — ženske figure, a na konjskim repovima stoje iza konjanika dvije male figure, od kojih ona desno drži neki nejasni predmet u ruci. — Povrh glavne grupe nalazi se u nižem pojasu: na lijevoj strani napred okrenuto poprsje *Helija*, a na desnoj poprsje *Semele*, oba odjevena; u sredini je poklopljena posuda sa dvije ručice, iz koje će da piju dvije uspravljene zmije, koje su i repove u vis podigle. U dolnjem pojasu vide se ispod rastavnoga poteza: na sredini neko stablo, na kojem je za stražnje noge obješena neka životinja (*ovan*) bez glave; s desna pristupila je neka odjevena muška osoba, koja kao da joj vadi drob, a s lijeva stoji malena odjevena muška figura sa ovnujskom glavom; lijevo u uglu stoji stol sa tri noge i *thymiaterion* (sprava za kađenje),

u uglu desno posuda sa dvije ručice, u kojoj kao da su tri cvijeta, pa na lijevo okrenut pijetao, stojeći na odsječenju ovnujskoj glavi. — Opisani reljefi odnose se na neki s misterijima skopčani kult, u kojem su glavnu ulogu igrali jedna matronalna božica i dva mlada muška božanstva na konjima. Nowotny,¹ koji je opisao jednu znatno različnu pločicu iz Halapića kod Glamoča (sada u sarajevskom muzeju), koja se na taj misterijski kult odnosi, misli, da tu ima pomješanih elemenata iz kultova Dioskura, Kabira i Mithrasa, pa je nastojao, da to dokaže. Njegove hipoteze, kojima se razjašnjaju nacrti na pločici u Sarajevu, ne mogu se u cijelosti primjeniti i na ovu vinkovačku, s kojom je jedna iz Hana Kumpanija Vitez (u sarajevskom muzeju) srodna.² Nowotny u ostalom upozoruje, da je taj misterijski kult morao biti najviše raširen oko srednjega i doljnega Dunava, jer se ovakvih i nalikih ploča ponajčešće nađe u Pannoniji i Daciji. Narodni muzej u Zagrebu posjeduje dvije iz Siska i po jednu iz Vinkovaca i Petrovaca kod Rume,³ a mađarski narodni muzej u Budimpešti ima iz Hrvatske i Slavonije primjeraka iz Siska, Vukovara, Mitrovice, Čalme i iz polja izmed Putinaca i Indije.

Koncem lipnja 1897. regulisala se je u Vinkovcima ulica Ervenica. Tim povodom morala se je cesta ponešto otkopati, a i vlasnici susjednih kuća moradoše otkopati zemlju u svojim dvorištima i na kapijama, da uzmognu kolima unilaziti u dvorišta. Kod toga regulisanja izkopala se na cesti pred kućom br. 290 velika kamena ploča od skoro 1m², valjda od rimskoga taraca, koju su radnici razlupali.

Seljak Takšić kbr. 270 našao je, kopajući u svojem dvorištu, bazu stupa od vapnenjaka, koja je počivala na prvobitnom stylobatu. Taj dio stylobata sastojao je od dva velika tesana kamena (sl. 77), od kojih je doljnji bio 0·34m visok i 0·75m dug i dubok, a gornji 0·25m visok i 0·46m dug i dubok. Na gornjoj strani gornjega kamena nalazio se je u sredini jak željezni klin, na koji je bio zasaden spomenuti ulomak stupa. Stup je bio monolithan, ali se je od njega sačuvala samo baza i malen komad debla. Baza zajedno sa svojom četverouglastom plinthom

Sl. 76. Olovna pločica sa zavjetnim reljefom.
Iz Vinkovaca. Nar. vel.

¹ Nowotny u Glasniku bos.-herc. muz. VI (1894) str. 201—208 = Wiss. Mitth. IV 296—302.

³ Iz Petrovaca ima u muzeju i ulomak drugoga primjerka.

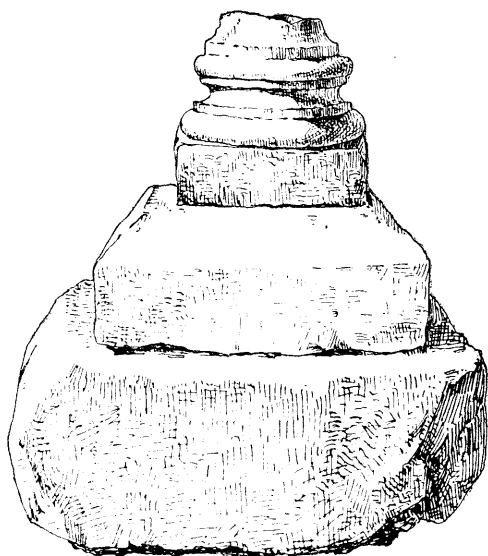
² Patsch u Glasniku XIV (1902) str. 15.

(0·36 šir. i dub., 0·105 vis.) ima visinu od 0·27, a deblo na gornjoj odlomljenoj strani ima promjer od 0·21m. Prof. Purić, koji je onda baš boravio u Vinkovcima, kopao je tada u Takšićevom dvorištu, pa je dva metra od ove baze našao u dubljini od 0·80 rimski zid, sazidan na naspu od 0·50m debljine, koji je mjestimice još bio do 0·60m visok. Taj zid, sagrađen od tri vrste rimskih cigala, dolazio je ispod Takšićeve kuće, prelazio preko cijeloga njegovoga dvorišta, pa se gubio pod kućom njegova susjeda. U njemu su bila tri zidana stupa od 0·87 u kvadratu, a od srednjega stupa je polazio poprječni jedan zid spram susjedove kuće. Zemljište oko toga zida bilo je puno ulomaka od ravne i žljebaste cigle, cijevi od pečene zemlje i rimskih zemljanih posuda. Po pripovijedanju Takšićeva strica isti se zid nastavlja ispod cijele susjedove kuće, pa proteže još i dalje preko dvorišta, te se prema tomu može zaključivati, da je sastavni dio znatnije privatne

zgrade rimskoga vremena. Znatnijih predmeta kod ovoga se iskapanja nije našlo. Spomenuta baza prenešena je u narodni muzej.

Građevnih komada od kamena iz Vinkovaca u opće malo poznajem. U narodnom muzeju nalazi se osim spomenutih samo još doljnji dio korintskoga kapitela sa jednim redom akan-tovih listova. Visina ovoga mramornoga kamena iznosi 0·12m, promjer 0·39m. Po riječima moga susjeda Stoke Popovića, koji ga je muzeju darovao, našao se je na t. zv. Kamenici, u polju istočno od Vinkovaca. Odanle sam u ostalom negda vidio arhitektonskih ulomaka i u jednoj seljačkoj kući u ulici Ervenici.

Moj znanac Nikola Scheibl, baždar u Vinkovcima, našao je 15. travnja 1895. prigodom kopanja u dvorištu svoje kuće br. 321 u ulici Ervenici masivan

Sl. 77. Ulomak stupa sa podgratkom iz Vinkovaca. $\frac{1}{13}$ nar. vel.

25 gr. težak zlatan prsten (sl. 69, 5), savijen od 8^{mm} široke i 2–3·5^{mm} debele šipke. Vanjski promjer iznosi 26–25^{mm}. Izvana je šipka valovito saljevena, tvoreć po 11 izmjenice konveksno i konkavno poredanih lukova; u konkavnim poljima urezano je po jedno slovo grčkoga napisa kasnijega carskoga doba, a zarezi tih slova negda su bili srebrom ispunjeni. Napis

CAPIΩN ZHCAI

Σαπτων ζήσσι sadržaje želju sretna života, sigurno za onoga, kojemu je taj prsten negda od nekoga bio darovan. — U prsten bio je prigodom našašća umetnut gornji dio zlatne bule (sl. 69, 4) u obliku rozete sa šest latica, 12^{mm} visoke i široke. Ušica za privješanje 3·5^{mm} je široka i tri puta narebrena. — Ova se dva predmeta nisu mogla za narodni muzej nabaviti, jer ih vlasnik previsoko cijeni.

Da se je i izvan gradskih zidova, bilo prolazno bilo trajno, u većim ili

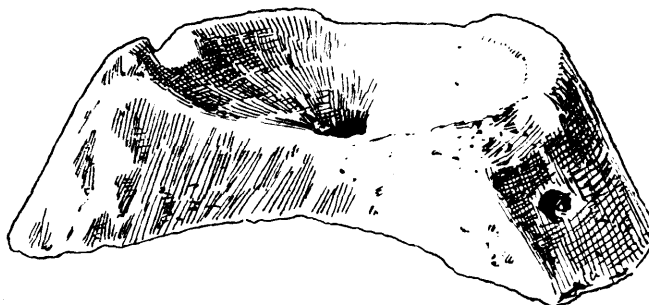
manjim zaselcima stanovalo, posvjedočuju neki ostanci, koji su se u pjeskanama na desnom brijegu Bosuta (sl. 49 D) iskopali. Osim artefakata iz neolitičkoga doba, koje sam već spomenuo, ja sam tamo našao više ulomaka sivih zemljanih posuda, građenih pomoću lončarskoga kola, koje su kod nas za kasnije laténsko i prvo rimsko doba karakteristične, a našao sam još i neke druge predmete, koji spadaju u isto doba. Ti predmeti, koji ne potječu iz grobova, jesu: 1. jedan željezni srp; najveća udaljenost obijuh krajeva 273^{mm}; najveća širina liti 32^{mm}; na ponešto užem donjem kraju nalazi se rupica od čavla, kojim se pričvrstilo držalo.

— 2. Nekakova tanka željezna šipka, blizu jednoga kraja jedan put smotana,

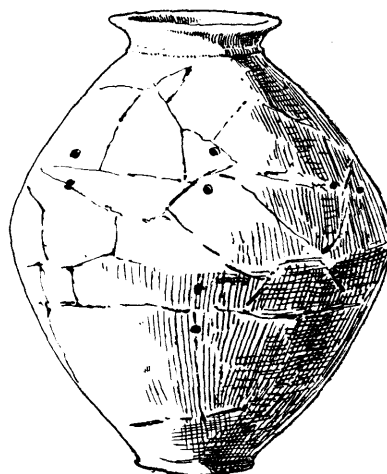
na tri mjesta sa ostancima čavala, kojima je bila kao okov na neku drvenu spravu prikovana. 3. Dva veća nepotpuna ručna žrvnja od pješčenjaka (sl. 78) — manjih ulomaka našlo se tamo i više, ali se nisu pokupili — na oblik gore i dole izdubljena kusočunja, kroz koji sredinom prolazi veća ovalna rupa, kojom je ulazilo žito. Na bočinama se nalazi manja luknja, u koju se je umetnuo drven klin, ili olovom zalio željezan čavao, kojim se je kamen pokretao. Promjer i najveća visina 0·35 × 0·12, odnosno 0·36 × 0·11m. Oba komada su pomično gornje kamenje (catillus) rimskih žrvnjeva; donjnji nepomični kamen (meta) bio je čunjasta oblika, pa je u sredini imao rupu, u koju se je olovom učvrstila željezna os.

Blizu tih žrvnjeva nalazilo se mnogo hrblina od velikih posuda, koje bi se uz veliki trud valjda bile dale barem djelomice sastaviti i nadopuniti, da ih je bilo otkopati i pomno pokupiti. Ja sam prije jedno 10 godina perišem iskopao samo ulomke jedne 0·37^m visoke sive bikonične urne (sl. 79), koja je sada s mojom zbirkom u narodnom muzeju. Kako to dokazuje 10 pari provrtanih rupa, bila se je ova, iz mnogih ulomaka sastavljena posuda već u staro doba polupala, pa se je žicom ili olovnim sponama povezala, da uzmogne dalje služiti. U sepulkralnu svrhu sigurno nije služila.

Rimski predmeti iz grobova. Velika većina predmeta rimskoga vremena, što su se dosele našli, potječe iz grobova, kojih se je izvan međa rimskoga grada po svim stranama Vinkovaca u prilično znatnom broju otkrilo. U prvo su carsko doba Rimljani svoje mrtvace obično spaljivali, a od četvrtoga stoljeća re-

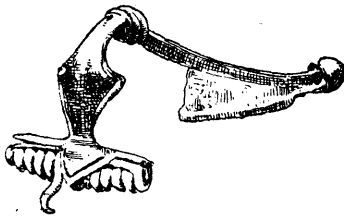
Sl. 78. Rimski žrvanj iz Vinkovaca. $\frac{1}{4}$ nar. vel.

Sl. 79. Zemljana urna iz Vinkovaca. $\frac{1}{6}$ nar. vel.

dovito pokopavali. Sudeći po čavlima i okovima, koji se katkada nađu, iznosile bi se lešine u sanducima, pa spaljivale na lomačama. Ostanici na pola izgorjelih kostiju sabrali bi se na hrpu, ili u kakovu posudu i pokrili zdjelicom, ciglom ili kamenom, a naokolo pometali bi se mali trbušasti vrčevi ili hrbine od posuda, koje su sadržavale kakov napitak ili hranu, da pokojniku u njegovu novome stanu ništa neuzmanjka. Kao prilozi nađu se u grobovima zemljane ili tučane svjetiljke, staklene bočice ili hrbine, okovi od škrinjica i brava, ključevi, kojekakovo oružje ili sprave, fibule i raznolični drugi nakiti, pa obično jedan ili više komada novaca, koji su po datovanje groba i u njem nađenih predmeta od neke važnosti.

Grobove su rado smještali kraj glavnijih cesta, uz koje su se često nizali nizovi lijepih nadgrobnih spomenika. Tako je to bilo i u Vinkovcima, naročito uz ceste, koje su prolazile njemačkom i Prkos-ulicom. U njemačkoj ulici stajali su u blizini te grobljanske ceste, koja je išla počam od kuće prof. Domca na sjever, već navedeni nadgrobnih spomenici centurijona M. Herennija Valensa (u vrtu prof. Riesla, parc. br. 1007) i vojnoga tribuna G. Aponija Memmija Celera (u vrtu nekadanje Schellenbergerove kuće parc. br. 1015 ili 1018). U vrtu pokojnoga predsjednika sudbenoga stola Floriana (parc. br. 1028) iskopao se g. 1881. jedan

Sl. 80. Srebrna rimska fibula iz Vinkovaca. Nar. vel.

sarkofag sa likom ribe, 2·06m d., 1m šir. i 0·74m visok, koji se nalazi u dvorištu gimnazijske zgrade. Nije nevjerojatno, da bi se i u drugim vrtovima istočne strane njemačke ulice,¹ po prilici u istoj daljini od današnje ceste, u kojoj se je našao Herennijev spomenik, moglo naći još i drugih pisanih spomenika i zidanih grobova rimskih. Koliko ja znam, našlo se je rimskih grobova i na zapadnoj strani njemačke ulice u vrtovima negdašnje Soretićeve kuće (parc. br. 95), Lipošćakove (parc. br. 96), Kučerine (parc. br. 99) i Tropschove (parc. br. 110—111), pa u dvorištima

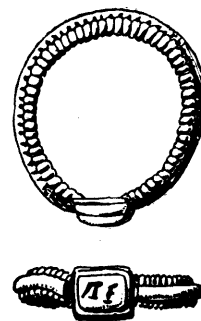
negdašnje Laurićeve kuće (sada imovinska; parc. br. 106) i Engelova paromlina (parc. br. 112). Sigurno je broj grobova, koji su se slučajno našli, mnogo znatniji, a mnogi su grobovi bez dvojbe još netaknuti. Od predmeta, što su se u tim grobovima našli, osim ona dva napisa i onoga sarkofaga, sačuvala se samo jedna srebrna fibula (sl. 80), 58^{mm} duga. Na glavi ima špiralu sa gornjom tetivom, na sredini provešla oblasto profiliranu kvržicu, a na kraju nožice okruglo dugme. Igla se je izvitlavila. Iskopala se god. 1896., a nalazi se u zbirci veleposjednika Nikole Jankovića u Vinkovcima, koji posjeduje i prilično velik broj rimskih novaca, koji potječu većim dijelom iz Vinkovaca i Siska.

U Prkos-ulici² našlo se više grobova, kada su se gradile kuće na zemljištu negdašnjega pukovnikovoga i potpukovnikova vrta (parc. br. 1315—1333), a jedan zidan grob otkopao se u dvorištu krojača Langa (parc. br. 1228, ako se

¹ Kod gradnje imovinske vinkovačke šumarije (parc. br. 981) našlo se g. 1891. više grobova; od priloga dobio sam samo jedan željezan nož sa drškom (sl. 59, 9). 189^{mm} dug.

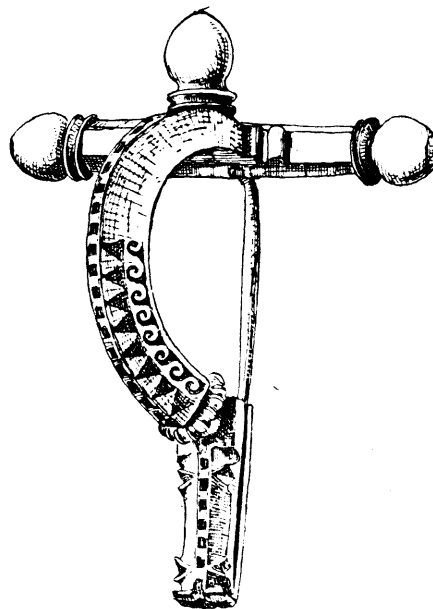
² Nastalo od njemačke riječi „Berggasse“

ne varam). Sačuvali su se iz te ulice i nabavili za narodni muzej samo predmeti, što su se našli u vrtu mesara Antuna Mareka kbr. 518. U jeseni 1896. iskopavala se tamo rupa za ledaru, pa se je navodno u 2^m dubljine naišlo na zidan rimski grob sa kosturom, od kojega se je izvadio samo onaj dio, što je na putu bio. Uz kosti našla se je jedna sasvim zdrobljena mala staklena posuda (ulomci se nisu sabrali), srebrna fibula i zlatan prsten. 1. Prsten (sl. 81) je načinjen od dvije usporedno položene narezuckane šipke, na koje je odozgor prilotana treća gore glatka šipka. Oba kraja pristaju uz debelu četverouglastu tri puta profilovanu pločicu, u koju su urezana slova Λ E, možda početna slova vlasnikova obiteljskoga imena. Radnja je u opće dosta surova i jednostavna. Promjeri prstena iznose 28—26^{mm}, debljina 5^{mm}, a težina 13.70 gr.

Sl. 81. Rimski zlatan prsten iz Vinkovaca. Nar. vel.

2. Srebrna fibula (sl. 82), 79^{mm} d., ima oblik t. zv. fibula na oblik luka (Armbrustfibul). Na glavi je 61^{mm} duga prječka, u koju je u šarniru učvršćena odebela igla, a završuje ta prječka kruškolikim masivnim dugmetima. Takovo je dugme učvršćeno i na zaglavnoj strani polukružnoga provesla, koje na obje strane urešavaju tauširani ornamenti t. zv. vučjega zuba i trčćega psa, i to na lijevoj strani samo na nešto više od gornje polovice, a na desnoj nešto više od doljnje. Na tjemenu provesla izmjenjivali su se tauširani i crveno emajlovani kvadratići, iz kojih je emajl — valjda uslijed nespretnoga čišćenja — do neznatnih tragova ispao. Slično je na svojem gornjem licu bila urešena i okratka nožica fibule, u koju se je igla zapinjala. Ovaj oblik kopča općenito je u porabi bio od konca trećega, pa u četvrtom stoljeću poslije Kr., ali su srebrni komadi dosta rijetki, a pogotovo rijetko se nađe ovako ukusno izveden primjerak, kao što je ovaj vinkovački. Težina iznosi 59.55 gr.

Sl. 82. Rimski srebrna fibula iz Vinkovaca. Nar. vel.

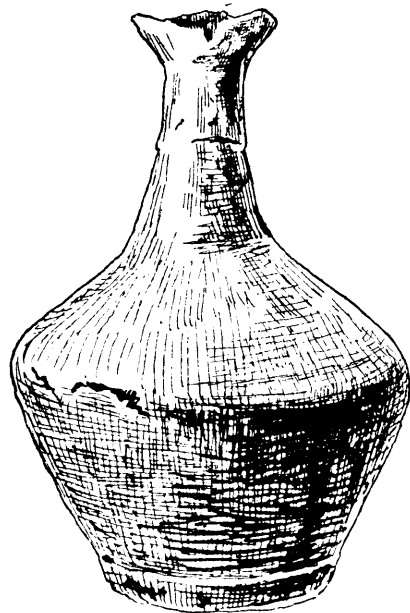
God. 1900. Marek je svoju ledaru proširivao, pa je tom prilikom povadio i preostali dio spomenutoga zidanoga groba, a i taj je sadržao zanimivih predmeta. Osim hrbina od više zemljanih posuda, koje su se u izbacanom materijalu našle, pa koje možda sa ovim grobom u nikakovom savezu ne stoje, iskopala su se i tri veća predmeta od kovine, naime:

3. Bakren vrč (sl. 83), 254^{mm} visok, sastavljen od tri komada iskucana lima: doljnje zdjelice od 115^{mm} promjera, koja je na posudino tijelo bila prilo-

tana, pa nastavka sa otvorom za izlivanje, koji je bio bakrenim čavlima zakovan. Na tom je nastavku sa dva željezna čavla bila pričvršćena željezna ručica, a vidi se i na odgovarajućem mjestu na najvećem isponu trag, gdje joj je drugi kraj na posudu pristajao. Sličan rimski bakren vrč posjeduje muzej i iz Siska.

4. Bronsana kaserola za grabljenje vode (sl. 85, 1), sa profilovanim 120^{mm} dugim drškom; zdjela od tanko iskovana lima sasma pokidana.

5. Bronsana posuda u obliku mladega ženskoga poprsja (sl. 84), 211^{mm} visoka. Kosa u gustim uvojcima obrubljuje visoko čelo i veoma pune obraze, sakrivajući uši posvema, pa pokriva sa šest jakih uvojaka i zatiljak. Na poluotvorenim ustima usne su posebice izražene, a u oči umetnuta su nekakova crna zrnca. S lijevoga ramena spušta se niz leđa nabran plašt (himation), pa se od desnoga

Sl. 83. Rimski bakren vrč iz Vinkovaca.

Skoro $\frac{3}{10}$ nar. vel.

pazuha opet diže k lijevomu ramenu, ostavljajući tako golo desno rame i dio prsiju. Tu u ostalom ima jedna znatna pogrješka, jer je umjetnik plašt na lijevoj strani prsiju, gdje se sastaje jedan kraj s drugim, sasma krivo naredio. Profilovano čunjasto podnožje je 32^{mm} visoko i posebice prilotano, kao što je to i doljnja pločica posude. Na obje strane tjemena nalaze se dvije listovima završujuće otvorene ušice, u koje zahvata ukusno rađeno čvrsto provleslo, kojemu su na krajevima labuđe glave. Na samom tjemenu okrugla je 36^{mm} široka rupa, koja zatvara šarnirom sprovedena tanka pločica. Predmet pokriva lijepa svijetlija zelena patina, veoma je dobro sačuvan, a ima znatnije pukotine samo na prsima i leđima. Posao dobar i ukusan. Posuda je sigurno služila za spremanje kojega mirisa (parfum).

Premda se u grobu u Marekovu vrtu nije našao niti jedan novac, koji bi nam odavao njegovo doba, to ipak imademo jedan podatak za njegovo datovanje, a to je srebrna fibula, koja najranije spada u drugu polovicu trećega stoljeća. Kod bronsane posude i kaserole moglo bi se pomišljati, da su iz znatno ranijega doba, a i poznato je, da su se ovakovi predmeti ukusnijega oblika dulje u porabi i vlasništvu imućnijega svijeta održali. Ali kada pogledamo, kako je spomenuta srebrna fibula izvedena, to ćemo lako moći vjerovati, da su majstori trećega stoljeća mogli načiniti i tako ukusne predmete, kao što je ova figuralna posuda. Veoma je doduše vjerojatno, da taj predmet nije izradio provincijalni ljevač, nego da je došao importom iz Italije.

Iz jednoga groba u Prkos-ulici potječu i dvije zemljane posude, koje su g. 1897. za muzej nabavljene, a da se nije moglo doznati, gdje su se našle i uz kakove prilike. Jedna veća (sl. 70, 7), 138^{mm} vis., ima obični oblik vaze sa tri

ručice, širokim zjalom i uskim nastavljenim dnom. Od dobro pečene je žučkaste zemlje, a bila je negda crveno bojadisana. Druga manja (sl. 70, 6), 104^{mm} vis., čaša je zvonolika oblika, u gornjem dijelu crveno bojadisana.

U Cerićkoj ulici našao je god. 1900. zidar Josip Herig kbr. 886, kada je kopao neku jamu, u dubljini od 1^m u crnoj zemlji velik polumjesečast privjesak od nekoga nakita (sl. 85, 3), 98^{mm} šir., koji je svojim šiljcima negda dolje visio. U najbližoj okolici nije navodno bilo niti kostiju, niti hrbina, niti cigle, ali nije isključena mogućnost, da je u blizini ipak bilo rimskih grobova.

Na više rimskih grobova naišlo se kod gradnje kuća na sjevernoj strani zvoničke ulice (parc. br. 1052—1058). Kada se je g. 1890. iskopavala zemlja za nabijanje stijena Rieselove kuće, iskopali su se slijedeći predmeti, koji se nalaze kao moj dar u narodnom muzeju:

1. Posrebrna bronsana fibula na oblik luka (Armbrustfibul; sl. 86, 3), 57^{mm} duga, sa kruškolikim nastavkom na glavi provesla. Spada u treće ili četvrto stoljeće.
2. Bronsana dječja narukvica od debele žice (sl. 69, 3) sa stilizovanim životinjskim glavama na otvorenim krajevima; promjer 54^{mm}.
3. Polukružni nastavak sa drška jednoga bodeža; od iskovana i koncentričnim kružnim crtama gravirana bronsana lima; promjer 26^{mm}.
4. Ulomak okova od predice sa kajiša.
5. Svinuto iskovana željezna ploča od oklopa (sl. 87, 1), 176^{mm} duga i 144^{mm} široka. Na rubu su na gusto poredane luknjice, kojima je ploča bila ili na kožu prišivena, ili žicom sa odgovarajućim limenim komadima vezana. Komad je morao služiti na desnoj strani prsiju.
6. Dva željezna trozubo završujuća okova (sl. 87, 5), 103^{mm} d.; možda sa oklopa.
7. Doljnji željezni okov od koplja (sl. 87, 3), 360^{mm} dug, sa cijevlju za nasadivanje.
8. Željezno kašikasto svrdlo (sl. 59, 4), 288^{mm} d.; tesarski alat.
9. Tri kovana željezna čavla (sl. 59, 1, 5 i 7), 148, 139 i 152^{mm} d., od kojih dva sa čunjastom i jedan sa plosnatom duguljastom glavicom. — Iz jednoga groba u vrtu nekadanje kuće Filipa Rotha potječe ukusno rezbaren ulomak koštanoga drška od nekoga predmeta.

Sl. 84. Rimska bronsana posuda iz Vinkovaca. Skoro $\frac{2}{3}$ nar. vel

U dvorištima kuća na sjevernoj strani ulice sv. Ane (parc. br. 996—1000) našli su se g. 1889. u grobovima: 1. Srebrna žličica (sl. 88) sa duljim zašiljenim drškom, 150^{mm} d. 2. Tamnosiv zemljani lončić sa vertikalnom ručicom (sl. 70, 5), 111^{mm} vis.

Prije mnogo godina iskopao se je u Daničićevoj ulici pred kućom tkalca Fischera (parc. br. 1102) prednji ulomak maloga lava od vapnenjaka. Sa svojim izgubljenim parom negda je služio na nekakvom nadgrobnom spomeniku, koji se je tamo negdje nalaziti morao. Sasma ga je izjela kiselina od zelja, na kojem je rabio kao kamen za pritiskavanje.

Veća skupina rimskih grobova našla se je na desnoj strani Bosuta južno i zapadno od mosta. Tu se je već prije mnogo godina na grobove naišlo u vrtu

Sl. 85. Rimski bronsani predmeti iz Vinkovaca.

1 u $\frac{1}{4}$ a ostali u $\frac{1}{2}$ nar. vel.

Samka Georgijevića (sada imovne općine broskoga okružja, parc. br. 4608), a odatle sam ja imao i muzeju darovao: 1. Zemljanu lampicu, 89^{mm} dugu, 29^{mm} vis., sa luknjicom za ulijevanje ulja, duguljastim prorezom za potiskivanje fitilja i luknjom za fitilj. Crven firnis; dole pečat SEXTI. 2. Malu koštanu iglu-ukosnicu sa nastavljenim okruglim zrnem od crne neprozirne staklene mase, 88^{mm} d. (dole nepotpuna). 3. Bronsanu iglu-ukosnicu, koja završuje jednom desnom rukom, koja

palcem i kažiprstom drži malu kruglju (sl. 69, 8), 62^{mm} d. — Kada je nova vlasnica taj vrt dala rigolovati, opet se pojavilo više grobova sa kosturima i u njima mnogo predmeta i rimskih novaca, koje je gosp. šumarnik Eduard Niemčić g. 1897. narodnomu muzeju kao dar predao. Evo tih predmeta: 1. Vrč sa ručicom od sive zemlje (sl. 70, 9), sa širokim otvorom i nosom za izlijevanje; 217^{mm} vis. 2. Veoma trbušasta testijica sa ručicom (sl. 70, 10), od crvene zemlje sa zelenkasto-žutom glazurom; vis. 177^{mm}. 3. Malen čup sa širokim zjalom, od crvene zemlje (sl. 70, 12); 110^{mm} vis. 4. Ulomak zdjelice ili veće čaše od prozirna bijeloga stakla (sl. 89, 3). Površina je bila urešena izbrušenim horizontalnim i vertikalnim potezima i napisom, od kojega se sačuvalo zadnje slovo i točka: } C • Posuda je, kako se čini

imala ručicu. 5. Pet bronsanih fibula na oblik luka sa prječkom i lukovicama (Armbrustfibeln mit Zwiebelknöpfen). Razlikuju se po duljini i ornamentaciji nožice, gdje je negda bilo emajla; na otupljenom gornjem bridu luka znade biti zarezanih ornamentata i ukucanih srebrnih niti; prječka ima na gornjoj strani proprtanih oblučnih nastavaka; lukovice, od kojih je jedna na gornjem kraju luka, a dvije na krajevima prječke, ili su okrugle, plosnato oble, sprovedene sa više vertikalnih bridova, a katkada završuju šiljasto: a) 98^{mm} d., imala je željeznu sada manjkavu iglu (sl. 86, 1); b) 84^{mm} d., željezna igla fali; c) 72^{mm} d., igla od bronsa; prednje dugme fali: d) 79^{mm} d., fali desno dugme i željezna igla; e) 63^{mm} d., potpuna. 6. Bronsana dječja narukvica od otvorene deblje žice; na krajevima zmijske glave; promjeri 55 × 44^{mm}.

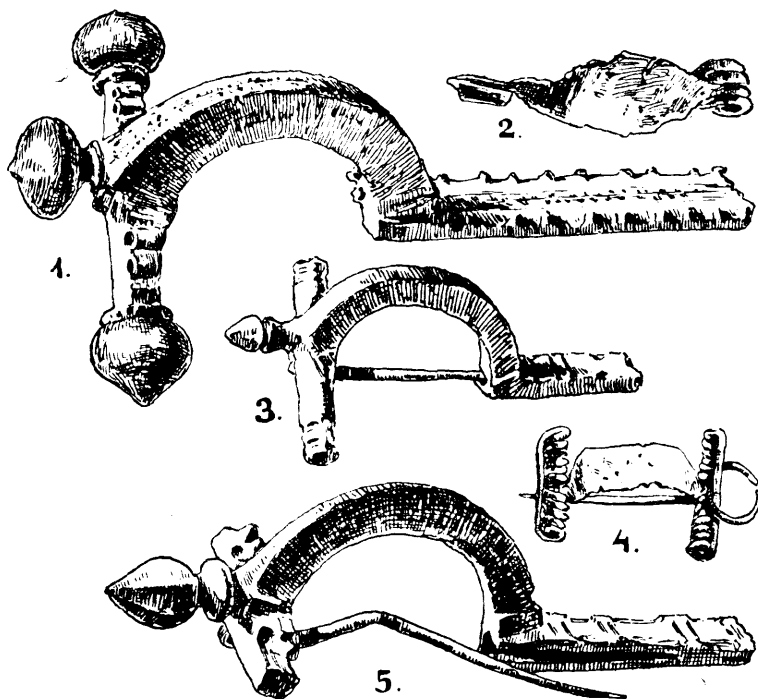
Osim toga ulomci od daljnja dva komada. 7. Dva pokidana bronsana prstena od tanke žice sa debljim graviranim pločama.

Na jednoj je poprsje Athene sa kacigom na glavi, okrenuto na desno (na otisku); na drugoj manjoj čini se, da je urezana stojeća figura. 8. Dva bronsana uresna čavlića sa širokim glavicama. 9. Bronsana zakovica na oblik dugmeta od manšeta, vis. 13^{mm}.

10. Željezni nož (sl. 59, 10), 199^{mm} d.,

sa veoma uskom trouglastom liti i špiralno uvijenim drškom, na kojem ima na gusto poredano 11 rupica za pričvršćivanje materijala, kojim se držak obložio. 11. Željezna strjelica (sl. 87, 2), 56^{mm} duga, sa kratkim četverouglasto iskovanim šiljkom i poduljom cijevlju za nasad. 12. Dva kovana željezna čavla (sl. 50, 15 i 16), 93 i 88^{mm} d., sa plosnatim glavicama. — Iz kasnijega su vremena ulomci od dvije staro-hrvatske bronsane narukvice, spletene od tri komada žice. Posve sličnih narukvica iz XI. vijeka našlo se više komada u staro-hrvatskom groblju u Bijelom brdu kod Osijeka.

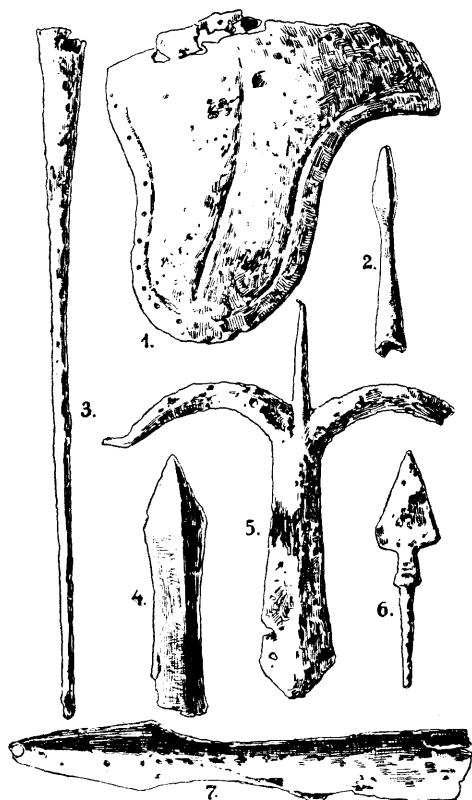
U grobovima u imovinskom vrtu našli su se i slijedeći novci, koji imaju neku vrijednost po datovanje tih grobova:

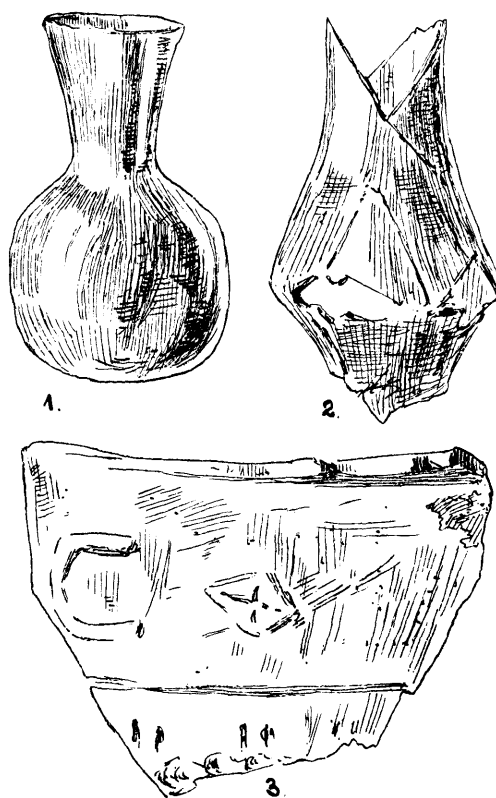
Sl. 86. Prehistorijske i rimske bronsane fibule iz Vinkovaca.

Nar. vel.

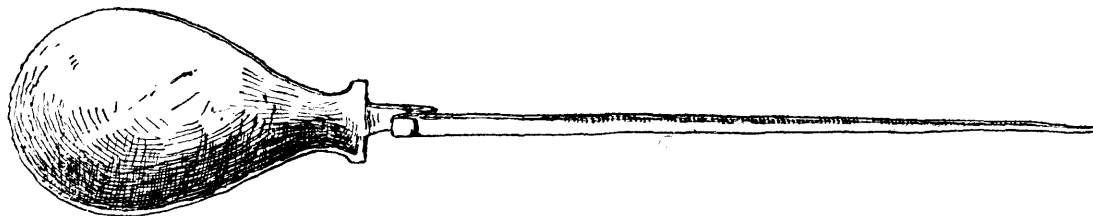
1. Antoninus Pius (138—161) COS IIII Felicitas. *R.* Coh. II^a 297, 253.
2. Gallus (251—253). Col. Viminacium. AN. XIV. M.B. Pick, Ant. Münz. Nordgr. I p. 54, 168.
3. Quintillus (270). VICTORIA AVG Coh. VI^a 172, 70.
4. Aurelianus (270—275) VICTORIA AVG $\frac{1}{2}$ Coh. VI^a 203, 258.

Sl. 87. Rimski željezni predmeti iz Vinkovaca. 1 i 3 u $\frac{1}{4}$, a ostali u $\frac{1}{2}$ nar. vel.

Sl. 89. Rimski stakleni predmeti iz Vinkovaca. 1 i 2 skoro u $\frac{1}{2}$ nar. vel. 3 u nar. vel.

Sl. 88. Rimski srebrna žlica iz Vinkovaca. Nar. vel.

5. Helena Chlori († 328). PAX PVBLICA Coh. VII^a 95, 4.
6. — — — SECVRITAS REIPVBLICE $\frac{SM}{SP}$ Coh. VII^a 97, 12
7. Constantinus Max. (306—337). D N CONSTANTINI MAX AVG VOT XX TSΔVI Coh VII^a 242, 123.

8.	—	—	GLORIA EXERCITVS SMKS Coh. VII ² 257, 249 (Lovorvijenac).
9.	—	—	SMN Δ — — — — (Diadem).
10.	—	—	SMNS/ — — — 250.
11—13.	—	—	SMHA ·, · ASIS · (2 kom.) Coh. VII ² 258, 254.
14.	—	—	VICTORIAE LAETAE PRINC PERP TSIS Coh. VII ² 303, 636.
15.	—	—	Bez napisa (Quadriga) SMANZ Coh. VII ² 318, 760.
16.	Constantinopolis. BSIS Coh VII ² 326, 21.		
17.	Urbs Roma. RP Coh. VII ² 330, 17.		
18.—19.	Constans (333—350) GLORIA EXERCITVS SMTSF (2 kom.) Coh. VII ² 413, 54.		
20.—21.	—	—	SMKF, SMKS Coh. VII ² 413, 59.
22.	—	—	(?kovnički biljeg) Coh. VII ² 413, 60.
23.	—	—	/ CON / Coh. VII ² 413, 64.
24—26.	—	—	AQS, PSIS \smile , Δ SIS \smile Coh. VII ² 414, 65.
27—30.	—	—	VICTORIAE DD AVGG Q NN AQS (2 kom.), R \odot T, SMTS/ Coh. VII ² 431, 176.
31—32.	—	—	$\frac{A}{AQT}$ $\frac{\text{fl}}{\text{fl}}$ Coh. VII ² 431, 179.
33.	Constantius II (323—361). GLORIA EXERCITVS TSIS Coh. VII ² 455, 92.		
34.	—	—	SMAN \odot Coh. VII ² 455, 98.
35—36.	—	—	● Δ SIS, SMTS/ Coh. VII ² 455, 100.
37—38.	—	—	SMKA, SMTSF Coh. VII ² 455, 104.
39.	—	—	PROVIDENTIAE CAESS SMKS Coh. VII ² 465, 167.
40—41.	—	—	VICTORIAE DD AVGG Q NN \ominus SIS, \bullet \ominus SIS \bullet Coh. VII ² 484, 293.
42.	—	—	$\frac{HR}{\Delta$ SIS — —
43—44.	—	—	$\frac{\text{fl}}{BSIS}$, $\frac{\text{fl}}{\ominus$ SIS — —
45.	Julianus (355—363). SPES REIPVBLICE ASIRM Coh. VIII ² 48, 42.		

U neposrednoj blizini imovinskoga vrta nalazi se negdašnja gostiona k zelenom vijencu, općenito poznata pod imenom „žaba“, gdje se je u srpnju 1887. u vrtu (parc. br. 4615), kada se je iskopavao prosjek za streljanu, našlo mnogo jednostavnijih rimskih grobova sa kosturima, koje zidanih, koje sastavljenih od cigala na način krova, koje opet samo u zemlji iskopanih. Boraveć u ono doba kao profesor na gimnaziji u Vinkovcima, ja sam za kopanja cijelo slobodno vrijeme bio prisutan, pa sam pomno pobrao, što se iskopalo, u koliko su to neuputni radnici (kažnjenici) našli ili sačuvali. Svi su predmeti sada s mojom zbirkom u narodnom muzeju; hrbine od posuda i staklenki nisam u ono doba sabirao. Za datovanje od važnosti je jedna skupina od 10 bakrenih novaca, koji su se u jednom grobu na hrpici našli, možda zamotani u satrulu kesicu ili krpicu:

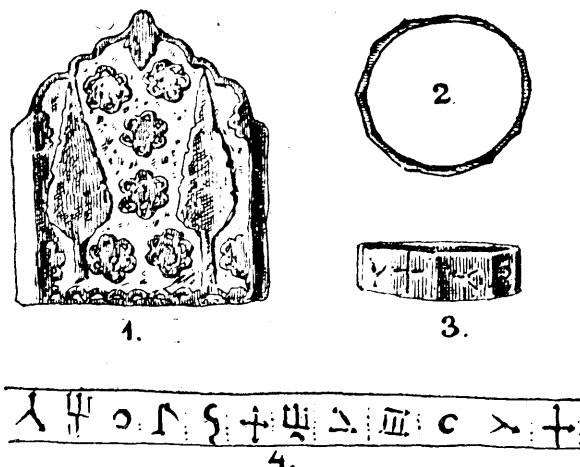
1. Claudius II (268—270). CONSECRATIO (Žrtvenik). Coh. VI² 135, 50.
2. — — — VICTORIA AVG Coh. VI² 158, 293.
- 3—4. Aurelianus (270—275). IOVI CONSER $\frac{1}{B}$, $\frac{1}{*S}$ Coh. VI² 187, 105.
5. — — — ORIENS AVG $\frac{1}{VI}$ Coh. VI² 190, 142.
6. — — — — $\frac{1}{XXIV}$ Coh. VI² 191, 153.
7. — — — RESTITVTOR ORBIS $\frac{1}{*T}$ Coh. VI² 198, 210.

8. Tacitus (275—276). PROVIDE AVG $\frac{1}{Q}$ Coh. VI² 229, 90.

9. Probus (276—282) FELICITAS AVG $\frac{1A}{XXI}$ Coh. VI² 274, 218.

10. — — PAX AVGVSTI $\frac{1Q}{XXI}$ Coh. VI² 296, 414.

Predmeti iz tih grobova jesu: 1. Vaza (sl. 70, 3) sa vertikalne dvije ručice (jedna fali), velikim zjalom i uskom nožicom, od žute sitnim pijeskom pomiješane zemlje, negda jasno crvenom bojom nabojadisana, ali su se od boje samo neznatni tragovi sačuvali; 119^{mm} vis. 2. Lončić sa vertikalnom ručicom (sl. 70, 13) od sive crnkasto bojadisane zemlje; 112^{mm} vis. 3. Kruškolik predmet (sl. 57, 1) od crveno spečene zemlje, 68^{mm} vis.; možda je služio zidaru kao teža (Senkel). 4. Bočica za miris od prostoga stakla (sl. 89, 1), 101^{mm} vis. 5. Bočica za miris (sl. 89, 2, na slici naopako namješteno) drugoga oblika, razbijena i nepotpuna; 107^{mm} vis. 6. Srebrn dvanaesterouglast prsten (sl. 90, 2—4) sa raznolikim znakovima u njegovih dvanaest polja; među njima se nalaze dva raznolika krsta i trozub. Promjer 24—22^{mm}, širina 7^{mm}. 7. Bronsana kasno-latenska fibula (sl. 86, 2). 8. Bronsana fibula na oblik luka (Armbrustfibel; sl. 86, 5), bez dugmeta na kratkoj prječki, a sa velikim kruškolikim dugmetom na glavi; 87^{mm} d. 9. Manja potpuna slična fibula sa tri lukovice; 67^{mm} d. 10. Ulomak pro-

Sl. 90. Rimski predmeti iz Vinkovaca. 1. Uresna pločica sa remena. 2. Srebrn prsten. Nar. vel.

kajiša, 29^{mm} š., 23^{mm} vis. 12. Bronsano dugme sa urezanim znakom ζ i sa dvije ušice za provlačenje uskoga remena ili uzice; promjer 25^{mm}; možda sa konjske orme. 13. Polumjesečasta uresna ploča od bronsa (sl. 85, 5), sa dva 18^{mm} duga čavla na naličju, kojima se je valjda u drvo zakivala; promjer 73^{mm}. 14. Okrugla uresna pločica od bronsa, 45^{mm} šir., urešena krstom od osam krakova i sprovedena sa tri luknje za željezne čavle (dva sačuvana). 15. Bronsana urešena cijevčica, 34^{mm} d. 16. Okov od brave (sl. 91) na većoj škrinjici, od bronsana lima; pokidan i nepotpun. Negda od prilike 145^{mm} širok.

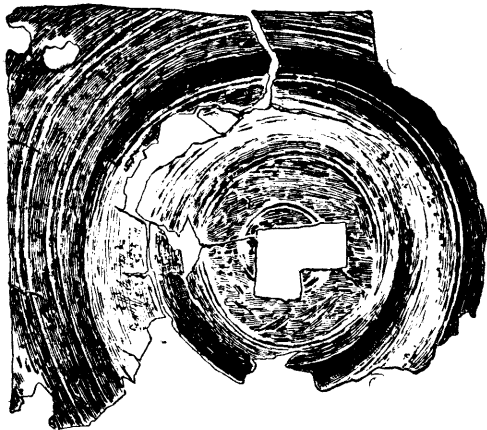
U neposrednoj blizini imovinskoga i žabinoga vrta našao je i g. Ignjat Pollak g. 1900., kada je pijesak kopao, u svojem kućnom vrtu rimskih grobova, koji s predašnjima sačinjavaju jedno groblje, kojemu su spadali i grobovi, koji su onuda prigodom gradnje ceste iz Vinkovaca u Rokovce prije jedno 35 godina nađeni¹. U grobovima Pollakova vrta našlo se je mnogo predmeta, koji su gotovo

¹ Prije nekoliko godina još se je vidila cigla od jednoga neizvadenoga rimskoga groba u šamcu kraj parka.

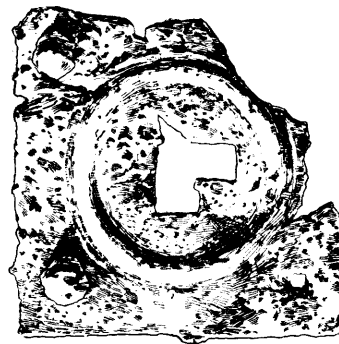
svi kupljeni za narodni muzej, ali su skoro svi slabo sačuvani, jer su trpili od vatre. Zato se nalazi na zemljanim posudama čvrsta crna i siva naslaga, nastala od pepela i vapna, a željezni predmeti su veoma zahrđali. Predmeti su ovi:

1. Zemljana testijica sa ručicom od crveno ispečene zemlje, 182^{mm} vis., na grlu okrhana. 2. Slična zemljana testijica (sl. 70, 11), 181^{mm} vis., na grlu okrhana. 3. Slična zemljana testijica (sl. 70, 8), ali manja i trbušastija. 138^{mm} vis. 4. i 5. Dvije slične testijice, kojima fale vrat i ručica; sada još 124 i 103^{mm} vis. 6. Nepotpuna nožica ukusno građene posude (sl. 93) sa nastavljenim palmetama i nizom okruglih kvržica, koje oponašaju niz bisera. 7. Ulomak crveno bojadisane vaze sa dvije ručice (od one vrste kao sl. 70, 1). 8. Ulomak od ruba ogromne crveno spečene posude. 9. Smeđa zemljana lampica, 73^{mm} vis., 23 d., sa rupom za fitilj i za ulijevanje ulja. Dole izlizan pečat CERIALIS.

10. Ulomci vrća od bronsana lima, koji se je u vatri rastopio i tako pokidao, te se neda više rekonstruirati. Na bočinama lim je bio tanko iskucan. Ručica je bila masivna, a pristajala je na bočinu srcolikim listom, koji je tri puta provrtan. 11–12. Dva bronsana provesla od ladice, završujuća nastavcima u obliku žira (nepotpuni). 13. Čunjasto dugme od bronsana

Sl. 91. Bronsan okov od rimske brave iz Vinkovaca. $\frac{1}{2}$ nar. vel.

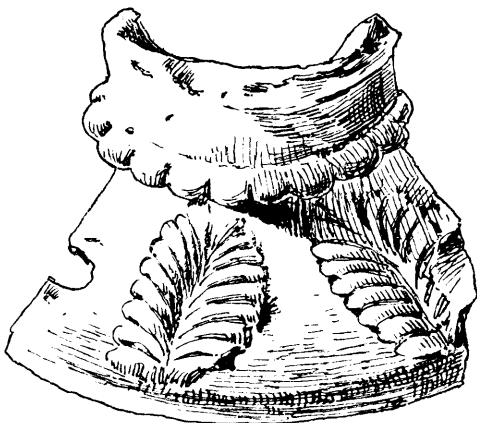
Sl. 92. Željezan okov od rimske brave iz Vinkovaca. $\frac{1}{3}$ nar. vel.

lima; u šupljini je negda bilo olovo, koje je pod dojmom vatre iscurilo. 14. Bronsana sprava za glađenje (sl. 85, 8) u obliku noža sa drškom; d. 141^{mm}, od čega otpada na lit 70^{mm}. 15. Bronsan predmet, možda jezičac od vage (sl. 85, 7), 86^{mm} d. 16. Srednji bronsan novac, valjda od Hadrijana¹, oksidiran.

17. Željezna sprava za dubljenje drveta (sl. 59, 2), 171^{mm} d., na jednom kraju sprovedena dugmetom, a na drugom tanko do 45^{mm} širine iskovana. 18. Željezna šipka za okretanje neke okrugle sprave, u koju se je u drvo učvršćivala (sl. 59, 3); 141^{mm} duga. 19. Držak željezne žlice, 147^{mm} dug; sasna sličan dršcima današnjih žlica. 20–21. Dva željezna čavla u obliku slova T (sl. 59, 12). 22–28. Sedam kovanih željeznih čavala razne veličine i oblika; od spaljenih škrinja. 29–30. Dva željezna predmeta u obliku vilice sa dva zuba (sl. 59, 11). 31–32. Dva željezna okova (oštećeni). 33. Željezni okovi sa nekakove škrinje. Jedan (sl. 92) je okov od brave, od željezna lima, 123^{mm} d. i šir. U uglovima bio je prikovan čavlima sa velikim čunjastim glavicama; u sredini u iskucanom je kolobaru dvočlan izrezak za ključ. Druge četiri ploče, od kojih su tri neznatniji ulomci, imaju mjesto toga izreska u sredini čunjastu glavicu maloga čavla. 34–35. Dva zahrđala željezna ključa, 88 i 81^{mm} duga.

¹ Prema tomu bi ovi grobovi sa paljevinom spadali u prvu polovinu drugoga stoljeća.

U rimsko se je doba kod Vinkovaca na svim stranama pokopavalo. Nabrojao sam već priličan broj grobova, a evo ih još nekoliko: Na sjevernom kraju Vinkove ulice desno (parc. br. 331) naišlo se kod gradnje kuća na siromašnije grobove rimskoga vremena. Spram Čutićeva obora u Lapovcu nalaze se navodno u samoj cesti nekakovi grobovi sa paljevinom u posudama. Iz kojega su vremena nije mi poznato. Na rimokatoličkom groblju (parc. br. 537) u brodskoj ulici nalaze se na sredini sjeverne strane nekakovi zidovi u zemlji. Tu je jedna prostorija bila taracana malim oblongnim ciglama, kojima su dimenzije $112 \times 52 \times 26^{\text{mm}}$. Kada se je prije jedno 50 godina gradila moja obiteljska raka, koja se nalazi blizu te zgrade, iskopao se je velik masivan zlatan prsten rimski, težak preko 20 gr. Ovaj prsten u obliku spletena vijenca nestao mi je prije 20 godina. — S toga groblja ima narodni muzej i rimsku željeznu strjelicu (sl. 87, 6), 63^{mm} d., sa trouglastim šiljkom i trnom za uticanje u drvo. — U Krnjašu, odakle je i jedan spomenik sa napisom, muzej ima dva predmeta, naime običnu provincijalnu bronsanu fibulu

Sl. 93. Nožica rimske zemljane posude iz Vinkovaca. $\frac{1}{2}$ nar. vel.

Narodni muzej u svojim zbirkama ima više predmeta, za koje se samo znade, da su iz Vinkovaca, ali se ne zna, na kojim su se mjestima našli, pa jesu li iz grobova ili iz naselbine ili iz polja. Neki od tih predmeta ovdje su naslikani, pa ih stoga posebice i spominjem. Sl. 85, 2 masivan je bronsan držak od željezna noža, 104^{mm} dug; 85, 4 bronsana je glavica od balčaka jednoga mača, 43^{mm} vis., a 85, 6 bronsano je rimsko zvonce, 55^{mm} vis., kojemu manjka batić. Jedno sasna slično 66^{mm} vis. zvonce znatno je oštećeno, a druga dva oštećena primjerka reprezentuju dva sasna različna oblika. — Sl. 87. prikazuje nekoliko primjeraka željeznoga oružja za navalu i obranu: 2 i 4 su strjelice, koje su se na držalo naticale, 6 strjelica, koja se uticala. 7 je malo 120^{mm} dugo koplje za naticanje, a 3 doljnji okov, kojim se je koplje moglo u zemlju zabosti (Lanzenschuh). 1 je ploča sa oklopa, 5 neki okov, koji je možda također na oklopu rabio. — Sl. 90, 1 lijepa je pozlaćena uresna ploča sa remena, na kojoj su iskucani likovi dvijuh cipresa, deset rozeta i jedna palmeta.

Antikni novci iz Vinkovaca. U Vinkovcima se veoma mnogo nađe antiknih novaca, a to je dalo povoda, da su se neki počeli baviti sabiranjem. Mnogo novaca iz Vinkovaca nalazi se u numizmatičkoj zbirci vinkovačke gimnazije, ali ih je mnogo bilo i u mojoj (sada u narodnom muzeju) i u više nepostojećim zbirkama pokojnoga Petra Stojanovića i Samka Georgijevića, pa u

drugoga steljeća sa dugmetom na nogi (iz Mirosavljevićeva vrta, parc. br. 657, gdje se je našlo i rimskih novaca) i ornamentovan bronsan zaponac sa pojasa. — Kako je javljala kr. kotarska oblast u Vinkovcima 14. prosinca 1897. muzejskomu ravnateljstvu, Antun Papp, stanujući u Molinarijevoj ulici, nekoliko je dana prije u svom kućnom vrtu iskopao mrtvačku škrinju od olova, 1.50^{m} dugu; u njoj da se osim skeleta nije našlo nikakovih priloga. Na škrinji nije bilo ni poklopca, te je prema tomu vjerojatno, da je grob već u staro doba bio porobljen. Papp je škrinju već bio prodao po težini olova, te je ista rastopljena, tako da se više nije mogla spasiti.

još postojećim veleposjednika Nikole Jankovića u Vinkovcima i Ljudevita Kaisera, svilarškoga nadzornika u Mitrovici. Najbolji novac Stojanovićeov, bronsan medaljon Severa Aleksandra, kovan u Thyateiri u Lydiji nalazi se u budimpeštanskom muzeju¹. Da se vidi, što se u opće u Vinkovcima nalazi, priopćujem ovdje nepotpun sumarni popis u Vinkovcima nađenih novaca bivše moje zbirke. Od kako sam počeo provenijenciju bilježiti, nakupilo se 667 antiknih novaca iz Vinkovaca, ali se je barem dvostruki broj mojih antiknih novaca tamo našao. Gdje nije zabilježen broj, razumjeva se samo jedan primjerak.

Autonomni i kolonijalni novci: Pannonia (6). Provincia Dacia: Philippus filius; Gallus; Volusianus. Viminacium: Gordianus III (6); Philippus pater (2); Philippus filius; Decius; Hostilianus (2); Gallus (3); Volusianus; Aemilianus; Gallienus (3). Nicopolis ad Istrum: Sept. Severus. Pautalia: Elagabal (?). Serdica: Caracalla; Geta. Stobi: Sept. Severus (2); Caracalla. Thessalonike: Julia Domna. Apollonia Illyrici (Drachma). Corinthos: Julia Domna. Nicaea: Severus Alexander (3); Gordianus III (2). Nicomedia: Severus Alexander. Pergamus: Caracalla (Medaillon). Caesarea Cappadociae: Elagabal. Milētus (?).

Rimski republikanski novci: Familia Scribonia. M. Antonius, triumvir.

Rimski carski novci: Augustus. Tiberius. Claudius I. (2). Nero (2). Vespasianus (3). Titus. Domitianus (6). Nerva. Traianus (9). Hadrianus (27). Aelius. Antoninus Pius (14). Faustina maior (6). M. Aurelius (10). Faustina minor (3). L. Verus. Commodus (7). Septimius Severus (6). Julia Domna (4). Caracalla (7). Plautilla (2). Geta (4). Macrinus, Elagabal (4). Aquilia Severa. Julia Maesa. Severus Alexander (3). Julia Mamaea (2). Maximus. Gordianus III (5). Philippus pater (3). Otacilia. Philippus filius (2). Decius. Gallus (3). Volusianus. Valerianus (2). Gallienus (45). Salonina (10). Saloninus. Postumus (2). Victorinus. Tetricus pater (4). Tetricus filius (3). Claudius II (39). Quintillus (2). Aurelianus (26). Severina (2). Tacitus (3). Florianus. Probus (14). Carus (3). Numerianus. Carinus (3). Magnia Urbica (2). Diocletianus (9). Maximianus (8). Constantius Chlorus (3). Helena. Galerius (3). Severus II (3). Maximinus Daza (6). Maxentius. Licinius pater (16). Licinius filius (2). Constantinus max (43). Constantinopolis (8). Urbs Roma (4). Fausta. Crispus (9). Delmatius (4). Constantinus II (18). Constans (38). Constantius II (51). Vetrano (2). Constantius Gallus (4). Julianus (5). Jovianus. Valentinianus I (22). Valens (21). Procopius, Gratianus (10). Valentinianus II. Theodosius. Maximus.

Bizantinski novci: Arcadius (2). Eudoxia Arcadii. Theodosius II (zlatan solidus i triens). Justinianus I. Nikephoros Botaniates (Elektron. Vinkovačka provenijencija nije sigurna).

Češće su se u Vinkovcima našli i zlatni rimski novci, ali sigurnih podataka o nađenim komadima nisam mogao doznati. Biti će, da je iz Vinkovaca jedan zlatan novac cara Vespasijana, koji sam negda vidio u sasma raspršenoj zbirci pokojnoga sapunara Petra Stojanovića, a valjda i dva novca Theodosija II. (iz moje zbirke sada u muzeju), koje sam negda u Vinkovcima kupio, ali ne doznao za njihovu provenijenciju. Sigurno iz Vinkovaca jesu dva zlatna novca, koji su se iskopali prigodom rigolovanja centralnoga voćnjaka imovne općine, a koje je ista imovna općina narodnome muzeju darovala (1901.). Od tih novaca jedan od Krispa, najstarijega sina Konstantina velikoga, kovan u sisačkoj kovnici, dosele u opće nije bio ni poznat. Krasno je sačuvan, kao da je tek iz kalupa izišao, a kako ima uz to i točnu normalnu težinu (4.55 gr.), to teško da je i bio u prometu. Drugi novac od Krispova brata Konstancija II. iz carigradske kovnice, također je veoma lijepo sačuvan, ali sasma običan.

¹ Pick „Arch. Ertesitö“. NS. XI 346 = Wiener numismat. Zeitschr. XXIII (1891) 80 sa slikom.

1. IVL CRISPVS NOB CAES. Lovor-vijencem ovjenčano poprsje sa plaštem i oklopom na desno.

VICTORIAE — AETERNAE. Dole ♀SIS♀ Na desno okrenuta himatijem odjevena Nika drži povrh jednoga žrtvenika ovalan štit sa napisom VOT^{XX}; iza nje čučī svezan zarobljenik i oglede se za njom.

A/; 20^{mm}; tež. 4.55 gr. F. D. C. — Cohen Monn. imp. VII² n e m a. (Sl. 95).

2. FL IVL CONSTAN—TIVS PERP AVGV. Napred okrenuto poprsje sa kacigom i oklopom, sa kopljem u desnoj ruci i štitom na lijevom ramenu; na štitu konjanik na l. jašeći preko ležećega neprijatelja i ubijajući ga kopljem.

GLORIA—REI—PVBLICAE; dole CONS. Na prijestoljima sjedeće gradske božice Roma i Constantinopolis drže štit sa napisom: VOT | XXX | MVLTV | XXXX. Roma ima kacigu i koplje, a Constantinopolis sa turnjanom krunom i žezlom upire desnu nogu na mali jedan brod.

A/; 21^{mm}; tež. 4.42 gr. — Cohen monn. imp. VII² 458; 116.

Geme iz Vinkovaca. Mjestimice sam već spomenuo nekolike komade zlatnoga, srebrnoga i bronsanoga prstenja, a bilo ga je u rimsko doba veoma

mного i od željeza. Naročito u željezno prstenje veoma je često bio ukovan koji poludragulj sa graviranim likom (gemma, intaglio), pa je služio za pečaćenje. Ti rezani kamenčići, od kojih se i u Vinkovcima par komada našlo, tečajem vremena ponajviše su iz prstenja poispadali. Ja znadem za slijedeće komade, od kojih je br. 1. u zbirci vinkovačke gimnazije, a ostali u narodnom muzeju:

Sl. 94. Rimske geme iz Vinkovaca. Nar. vel.

1. Karneol, ovalan. — Zevs, odjeven himatijem, koji mu pokriva samo doljnje tijelo, sjedi na d.; podignuta ljevica upire se o žezlo, u ispruženoj desnici drži malu Niku; do noguh mu sjedi orao.

2. Karneol, osmerouglast. Vis. 11^{mm}, šir. 8^{mm}, deb. 4^{mm} (sl. 94, 4). — Helios sa bičem u desnoj ruci na napred okrenutom četveropregu. Bič izgleda kao zastavica. Nađen 1879. u vrtu erarskoga stana u Jelačićevoj ulici (parc. br. 76). Iz moje zbirke.

3. Karneol, ovalan. Vis. 12^{mm}, šir. 8.5^{mm}, deb. 4^{mm} (sl. 94, 2a i b). — Likovi gravirani na obje strane: A. na desno stupajuća polugola — valjda muška — figura sa naperenim kopljem u desnoj ruci, i trofejem prislonjenim na desno rame (Romulus?); u polju desno nejasan predmet. B. Nejasni ornamentī. Kupljeno 1894.

4. Jaspis, ovalan; okrhan. Vis 13^{mm}, šir. 12^{mm}, deb. 3^{mm} (sl. 94, 3). — Athena sa hitonom, oklopom i kacigom na lijevo, drži u ispruženoj desnici malu Niku, koja će da ju vijencem ovijenča, a spuštenom ljevicom štit i koplje. Nađen u Mirosavljevićevom vrtu u Krnjašu, a darovao prof. Andrija Mirosavljević u Mitrovici 1902.

U nakitne svrhe služila je i jedna kameja (sl. 94, 1), koja se je g. 1884. našla u erveničkim vrtovima, a u muzej je došla s mojom zbirkom. Kamen je onyx, 19^{mm} vis., 12^{mm} šir., 7.5^{mm} deb., a rezan je tako, da je svjetli sloj upotrebljen

za lik, a tamni kao podloga. Prikazano je na lijevo okrenuto odjeveno poprsje jedne rimske carice u frizuri, koja je u prvoj trećini trećega stoljeća u modi bila, Okrhan je nos i veći dio smeđega doljnjea sloja, a otkrhao se u novo vrijeme i komad odjeće na prsima, ali se opet prilijepio.

Gradina na ušću Nevkoša. Na ušću Nevkoša u Bosut, i to na desnom brijegu potoka diže se nekakova preko 6^m visoka visa, koju je kao tobožnju starinsku utvrdu već Marsilius (sl. 54 B) poznavao. Opseg brežuljka iznosi po procjeni pokojnoga kapetana Stjepana Schulzera Mügggenburškoga od prilike 1200^m. Na njegovu istočnom obronku leže kuće uličice Cibalijske, koju most preko Nevkoša spaja sa Krnjašem. Istočni i južni obronak dosta su položiti; sjeverni se veoma strmo ruši u potok. Na zapadnoj strani razpoznavali su se još prije ne mnogo godina nekakovi šamcevi.

Što li je za pravo ta visa bila, meni za sada nije jasno, jer mi odanle dosele nisu nikakovi nahodaži pod ruke došli. Spomenuti kapetan Schulzer, koji je u sedamdesetim godinama par bilježaka o Vinkovcima napisao bio, držao ju je starim utvrdom šancem. Narod mu nije ništa znao pričati o prošlosti te uzvisice, a čuo je, da se tu nikada nije našlo ni starih novaca ni predmeta, nego samo ljudskih i konjskih kostiju. Jedino furir Cvrković našao je tamo sasma zahrdalo koplje, koje je sudeć po Schulzerovom opisu imalo nešto neobičniji oblik. Bodilo je bilo 236^{mm} (= 9") dugo, a ostrag „prvobitno“ skoro 200^{mm} (skoro 8") široko. Na doljnjem kraju bila je cijev za nasađivanje samo neznatno preko 26^{mm} (preko 1") duga i samo 15^{mm} (7") široka. Pravom Schulzer pretpostavlja, da je ta cijev negda valjda bila dulja, a naravno je onda dalje dole imala veći promjer, tako da se je mogla na držalo primjerene debljine nataknuti. U koje doba to koplje spada, ne mogu reći, jer ga nisam vidio, ali mislim, da tu može samo o latenskom ili rimskom vremenu biti govora.

Prije kakovih 40—50 godina slegla se je zemlja u jednom vrtu (ako se ne varam, zvao se je vlasnik Kalteis) na sjevernoj strani ove vise, pa se je pojavio nekakov rov, u koji su se djeca rado zavlačila igrajući se sakrivanja. Još sam i ja kao gimnazijalac prvoga razreda g. 1869. par puta bio unutra, pa se još živo sjećam, da je taj rov sastojao od dva dijela: prvi, od prilike 4^m dug, spuštao se je koso u zemlju, a bio je tako nizak, da sam se samo ležeć mogao provlačiti. Od prilike na sredini odvajao se je drugi rov na desnu stranu. Taj je ogranak bio dosta prostran, jedno 2^m dug, a mogao sam u njem uspravno stojati. Kako sam unilazio sa svijećom, vidio sam, da su stijene toga drugoga rova bile isječene u ilovači i čvrste. U malom sjećam me to na nezdrave one zemunice, što sam ih vidio u Surduku na Dunavu, gdje se u njima stanuje i na mnogobrojne pivnice po fruškogorskom kraju srijemske županije. Vjerojatno mi je, da je i taj rov negda služio kao pivnica, a nije nemoguće, da ih je u tom brežuljku i više bilo. Schulzer, kojemu je pred očima vojnički karakter vise, misli, da se je u rovu spremao živež, municija i bolesnici, pa pripovijeda po tuđem pričanju, da se je ovdje našlo pepela, ugljena, spaljenih kostiju i turskih potkova. Ja nisam ništa sličnoga vidio niti o čemu čuo, ali ako je što u stvari, onda tu imamo posla sa grobljem, u kojem su se zakopavali spaljeni mrtvaci. Moglo je to biti samo u latensko ili prvo rimsko doba.

Ne znam, što bi počeo još s jednim pripovijedanjem staroga Cvrkovića, koje je Schulzer zabilježio. Starcu je navodno jednom kod oranja propao konj jednom nogom u zemlju, pa se je pojavila 16^{cm} široka rupa, kojoj da sa 12^m (6 hvati) dugim kolcem nije mogao da dosegne dna. Cvrković je taj otvor dovodio u savez sa spomenutim rovom, ali je pripovijedanje sigurno pretjerano, pa zaključak neosnovan. Ja znadem za stalno, da se opisani rov nije dalje u zemlju nastavljao i da na svojem kraju nije bio zasut. Prije mnogo godina zasuo mu je u ostalom vlasnik ulaz, jer su mu polaznici kvara činili.

Sl. 95. Zlatan novac carevića Krispa iz sisačke kovnice. Iz Vinkovaca. Nar. vel.

Dr. J. Brunšmid.